

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут безпеки та права

Кафедра психології та педагогіки

**ГЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
СТУДЕНТІВ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти 2 курсу

заочної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

Бортника Сергія Миколайовича

Науковий керівник

Кандидат психологічних наук, доцент

Прудка Людмила Миколаївна

Рецензент

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«___» _____ 20__ р., протокол № ____

завідувач кафедри психології та педагогіки

кандидат психологічних наук, доцент

Бабчук Олена Григоріївна

Одеса – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ГЕНДЕРНОМУ КОНТЕКСТІ.....	9
1.1. Поняття соціального інтелекту в сучасній психологічній науці.....	9
1.2. Психологічні підходи до вивчення гендеру та гендерних відмінностей.....	16
1.3. Гендерні особливості прояву соціального інтелекту в юнацькому віці.....	22
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ.....	29
2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження.....	29
2.2. Методи та психодіагностичний інструментарій дослідження.....	34
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження соціального інтелекту студентів.....	38
2.4. Порівняльний аналіз гендерних особливостей структурних компонентів соціального інтелекту.....	50
Висновки до другого розділу.....	53
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ.....	56
3.1. Психологічні засади розробки рекомендацій.....	56
3.2. Рекомендації для розвитку соціального інтелекту студентів.....	59

3.3. Рекомендації для практичних психологів і закладів вищої освіти.....	61
Висновки до третього розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку психологічної науки та практики характеризується зростанням уваги до проблеми ефективної соціальної взаємодії особистості в умовах динамічних суспільних змін. У цьому контексті особливого значення набуває феномен соціального інтелекту, який розглядається як інтегральна психологічна характеристика, що забезпечує адекватне розуміння соціальних ситуацій, прогнозування поведінки інших людей та ефективну міжособистісну комунікацію. Соціальний інтелект виступає важливим ресурсом соціальної адаптації, професійного становлення та психологічного благополуччя особистості, особливо в період юнацького віку. Поняття соціального інтелекту було започатковане у працях Е. Торндайка, який розглядав його як здатність розуміти людей і мудро діяти в міжособистісних стосунках. Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний з дослідженнями Дж. Гілфорда, який обґрунтував багатовимірну структуру соціального інтелекту, а також з роботами М. Саловея та Д. Майєра, де соціальний інтелект розглядається у взаємозв'язку з емоційним інтелектом. У сучасних зарубіжних дослідженнях (R. Sternberg, H. Gardner, N. Cantor) соціальний інтелект аналізується як складова соціальної компетентності та практичного інтелекту. У вітчизняній психології проблема соціального інтелекту представлена у працях таких науковців, як В. М. Дружинін, О. Л. Чебикін, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, які підкреслюють його роль у регуляції соціальної поведінки, міжособистісної взаємодії та професійної діяльності. Разом із тим дослідники наголошують, що соціальний інтелект формується під впливом соціокультурних, індивідуально-психологічних та особистісних чинників, серед яких важливе місце посідає гендер.

Гендерний підхід у психології дозволяє глибше осмислити відмінності у когнітивних, емоційних та комунікативних процесах, зумовлених не лише біологічною статтю, а й соціальними ролями, очікуваннями та стереотипами. У працях С. Бем, К. Гілліган, Дж. Батлер, а також у дослідженнях українських учених

(Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Чепелєва) показано, що гендерні характеристики суттєво впливають на особливості соціального пізнання, емпатії, комунікативної поведінки та способи розв'язання міжособистісних ситуацій. Студентський вік є сенситивним періодом для розвитку соціального інтелекту, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивне формування соціальної ідентичності, професійного самовизначення та навичок міжособистісної взаємодії. Дослідження (О. Бондарчук, І. Бех, Л. Орбан-Лембрик) свідчать, що гендерні відмінності у студентському середовищі можуть проявлятися у специфіці сприймання соціальної інформації, стилях комунікації, рівні емпатійності та соціальної чутливості. Водночас результати наукових робіт у цій сфері є неоднозначними, що зумовлює потребу в подальших емпіричних дослідженнях.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених соціальному інтелекту та гендерним особливостям особистості, проблема гендерних характеристик соціального інтелекту студентів залишається недостатньо систематизованою. Бракує комплексних досліджень, спрямованих на аналіз структурних компонентів соціального інтелекту з урахуванням гендерного чинника, а також практично орієнтованих рекомендацій щодо його розвитку в умовах закладів вищої освіти.

Таким чином, актуальність даного дослідження зумовлена теоретичною та практичною значущістю проблеми соціального інтелекту, необхідністю поглиблення знань про його гендерні особливості у студентському віці та потребою розробки психологічних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію соціальної взаємодії студентської молоді.

Метою роботи є теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні характеристики соціального інтелекту студентів, а також розробити психологічні рекомендації щодо його розвитку з урахуванням гендерних особливостей у студентському середовищі.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення соціального інтелекту та гендерних відмінностей у сучасній психології.
2. Емпірично дослідити рівень і структурні компоненти соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей.
3. Визначити та проаналізувати гендерні відмінності у показниках соціального інтелекту студентів на основі результатів емпіричного дослідження.
4. Розробити психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту студентів з урахуванням виявлених гендерних характеристик.

Об'єкт дослідження – соціальний інтелект особистості студентів.

Предмет дослідження – гендерні характеристики соціального інтелекту студентів.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: фундаментальні положення сучасної психологічної науки щодо природи, структури та функцій соціального інтелекту, а також концепції гендеру як соціально-психологічного феномену. У роботі використано інтегративний підхід до аналізу соціального інтелекту як складної багаторівневої характеристики особистості, що формується у процесі соціальної взаємодії та зумовлює ефективність міжособистісного спілкування. Теоретичну базу дослідження складають праці зарубіжних учених, у яких закладено основи вивчення соціального інтелекту, зокрема концепція соціального інтелекту Е. Торндайка, структурна модель інтелекту Дж. Гілфорда, теорія множинного інтелекту Г. Гарднера, а також положення теорії практичного інтелекту Р. Стернберга. Важливе значення для дослідження мають також напрацювання М. Саловея та Д. Майєра, у яких соціальний інтелект розглядається у тісному взаємозв'язку з емоційними та комунікативними компонентами особистості. У вітчизняній психології методологічними орієнтирами дослідження є положення особистісного та діяльнісного підходів, представлені у працях С. Д. Максименка, В. М. Дружиніна, Л. М. Карамушки, О. Л. Чебикіна, Л. Е. Орбан-Лембрик, у яких соціальний інтелект аналізується як чинник соціальної адаптації,

регуляції поведінки та професійного становлення особистості. Зазначені підходи дозволяють розглядати соціальний інтелект студентів у контексті їх активної навчально-професійної та міжособистісної діяльності. Методологічною основою вивчення гендерних характеристик соціального інтелекту є положення гендерного підходу, що розкриває психологічні відмінності, зумовлені соціальними ролями, нормами та очікуваннями. У цьому контексті використано наукові ідеї С. Бем щодо гендерної схематизації, концепцію морального розвитку К. Гілліган, соціально-конструктивістські підходи до розуміння гендеру (Дж. Батлер), а також напрацювання українських дослідників – Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Чепелевої, які акцентують увагу на впливі гендерних стереотипів на соціальне пізнання та комунікативну поведінку особистості. Методологічними принципами дослідження виступають принципи системності, детермінізму, розвитку, єдності свідомості й діяльності, а також принцип наукової об'єктивності. Застосування цих принципів забезпечує комплексний аналіз соціального інтелекту студентів та дозволяє виявити його гендерні особливості як цілісне психологічне утворення.

Методи дослідження: Теоретичний: науково-психологічний аналіз література вітчизняних та зарубіжних дослідників з процитованої теми та узагальнення отриманої інформації: спостереження, інтерв'ю, тест; математичні та статистичні методи: кількісний аналіз обробки отриманих даних. SPSS 13.0 Програма Windows для кореляційного аналізу.

Психодіагностичний комплекс склав:

1. Тест соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана (адаптація);
2. Методика «Соціальний інтелект» (TSIS) Р. Тромсо;
3. Шкала емоційної емпатії (А. Мехрабіан – Н. Епштейн).
4. Опитувальник комунікативної толерантності В. В. Бойка.

Вибірку дослідження склали 78 осіб віком від 18 до 23 років, що відповідає періоду юнацького віку.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 74 сторінки. Робота містить 1 таблицю, 4 рисунки. Список використаних джерел включає 70 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ГЕНДЕРНОМУ КОНТЕКСТІ

1.1. Поняття соціального інтелекту в сучасній психологічній науці

У сучасній психологічній науці проблема соціального інтелекту посідає важливе місце у контексті дослідження ефективності міжособистісної взаємодії, соціальної адаптації та успішного функціонування особистості в різних соціальних середовищах. Зростання складності соціальних зв'язків, інтенсифікація комунікативних процесів та підвищені вимоги до соціальної компетентності особистості зумовлюють посилену увагу вчених до психологічних механізмів, що забезпечують продуктивну взаємодію між людьми. У цьому контексті соціальний інтелект розглядається як одна з ключових умов ефективної соціальної поведінки та гармонійної інтеграції індивіда в систему суспільних відносин.

Соціальний інтелект трактується як складне інтегративне психологічне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти й забезпечує цілісне розуміння соціальної реальності. Він охоплює здатність особистості адекватно інтерпретувати поведінку інших людей, розпізнавати їхні емоційні стани, наміри та мотиви, а також прогнозувати розвиток міжособистісних ситуацій. У працях американських дослідників соціальний інтелект розглядається як важливий аспект практичного функціонування інтелекту, що забезпечує успішне розв'язання соціальних завдань і адаптацію до реальних життєвих умов [17, 18, 26].

Українські вчені акцентують увагу на ролі соціального інтелекту як регулятора соціальної поведінки та чинника особистісного і професійного становлення. У їхніх дослідженнях підкреслюється, що соціальний інтелект формується в процесі соціалізації, активної міжособистісної взаємодії та засвоєння соціальних норм і цінностей. Він виступає психологічним підґрунтям соціальної компетентності,

комунікативної культури та здатності до конструктивного розв'язання соціальних і міжособистісних проблем.

Окремі американські науковці розглядають соціальний інтелект у взаємозв'язку з емоційним інтелектом, наголошуючи на його ролі у розпізнаванні соціально значущої інформації та регуляції міжособистісних відносин. Водночас українські дослідники підкреслюють, що соціальний інтелект є ширшим за емоційний, оскільки охоплює не лише емоційні, а й когнітивні та поведінкові аспекти соціальної взаємодії, зокрема розуміння соціальних ролей, очікувань і контексту спілкування [6, 15].

Крім того, соціальний інтелект забезпечує гнучкість поведінки особистості в умовах соціальної невизначеності, сприяє зниженню конфліктності та підвищенню ефективності спільної діяльності. Його розвиток пов'язаний із накопиченням соціального досвіду, рефлексією власних дій і здатністю до усвідомленого вибору стратегій взаємодії. Таким чином, соціальний інтелект постає не лише як характеристика соціального пізнання, а як важливий психологічний ресурс, що забезпечує успішну соціальну адаптацію, самореалізацію та психологічне благополуччя особистості в сучасному суспільстві [26].

У наукових джерелах соціальний інтелект визначається як здатність особистості орієнтуватися в системі соціальних відносин, адекватно сприймати та інтерпретувати соціальні сигнали, розуміти наміри, емоційні стани й мотиви інших людей, а також обирати ефективні стратегії поведінки у процесі міжособистісного спілкування. Соціальний інтелект забезпечує цілісне бачення соціальної ситуації та дозволяє людині прогнозувати розвиток взаємодії, враховуючи індивідуальні та контекстуальні особливості партнерів по спілкуванню [22].

Американські дослідники розглядають соціальний інтелект як специфічну форму інтелектуальної діяльності, спрямовану на розв'язання соціальних завдань і адаптацію до реальних життєвих умов. У їхніх працях підкреслюється, що соціальний інтелект пов'язаний зі здатністю використовувати знання про людей і

соціальні ситуації для ефективної регуляції власної поведінки та побудови продуктивних міжособистісних стосунків [22].

Українські вчені акцентують увагу на тому, що соціальний інтелект є важливим компонентом соціальної компетентності особистості та відіграє провідну роль у процесах соціалізації, комунікації та професійного становлення. У межах вітчизняних досліджень соціальний інтелект розглядається як чинник, що забезпечує успішне включення особистості в соціальні групи, ефективну взаємодію з соціальним оточенням та здатність до конструктивного розв'язання міжособистісних проблем [35, 44].

Вчені підкреслюють, що соціальний інтелект не зводиться до загального рівня інтелектуального розвитку, оскільки має відносну автономність і формується переважно в соціальній сфері діяльності людини. Він не є прямим відображенням рівня логічного або академічного інтелекту, а розвивається завдяки соціальному досвіду, активній взаємодії з іншими людьми та рефлексії власної поведінки. Саме тому високі показники загального інтелекту не завжди гарантують ефективність соціальної взаємодії, тоді як розвинений соціальний інтелект сприяє гнучкості поведінки, адаптивності та успішному функціонуванню особистості в різних соціальних контекстах [1, 9, 23].

Дж. Гілфорд, Р. Стернберг зазначають, що соціальний інтелект має багатовимірну структуру та включає взаємопов'язані когнітивні, емоційні й поведінкові компоненти, які забезпечують цілісне функціонування особистості у сфері соціальних відносин. Такий структурний підхід широко представлений у працях американських учених, які розглядали соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, спрямованих на розуміння соціальної інформації та регуляцію міжособистісної поведінки [12, 24].

Когнітивний компонент соціального інтелекту пов'язаний зі здатністю особистості аналізувати соціальні ситуації, розуміти логіку міжособистісних взаємодій, інтерпретувати соціальні ролі та норми, а також прогнозувати можливі

наслідки соціальної поведінки. У дослідженнях Дж. Гілфорда та його послідовників когнітивний аспект соціального інтелекту розглядається як здатність до оперування соціальною інформацією, розпізнавання прихованих смислів соціальних ситуацій і прийняття адекватних рішень у міжособистісних взаємодіях.

Емоційний компонент соціального інтелекту відображає здатність до емпатії, розпізнавання емоційних станів інших людей, чутливості до емоційних сигналів та емоційного контексту спілкування. У працях американських дослідників М. Саловея та Д. Майєра [22] наголошується на тісному зв'язку соціального та емоційного інтелекту, зокрема в аспекті розуміння емоцій як важливого джерела соціальної інформації. Українські науковці, зокрема О. Чебикін та Л. Карамушка, підкреслюють роль емоційної чутливості у формуванні ефективної міжособистісної взаємодії та соціальної компетентності [13, 35].

Поведінковий компонент соціального інтелекту проявляється у здатності застосовувати соціальні знання на практиці, будувати ефективну комунікацію, обирати адекватні стратегії поведінки та регулювати власні дії відповідно до соціального контексту. У працях Р. Стернберга соціальний інтелект розглядається як складова практичного інтелекту, що забезпечує успішну адаптацію особистості до реальних соціальних умов. Вітчизняні дослідники, зокрема С. Максименко та Л. Орбан-Лембрик, акцентують увагу на тому, що поведінковий компонент соціального інтелекту визначає ефективність соціальної взаємодії та здатність особистості до конструктивного розв'язання міжособистісних проблем [17, 22, 23].

У працях представників психологічної науки соціальний інтелект розглядається як важливий регулятор соціальної поведінки особистості, що забезпечує її успішну адаптацію до мінливих умов соціального середовища. У наукових дослідженнях наголошується, що саме соціальний інтелект виконує функцію узгодження внутрішніх психологічних процесів із зовнішніми соціальними вимогами, сприяючи адекватному реагуванню на соціальні виклики та ефективному включенню особистості в систему міжособистісних відносин.

Американські дослідники, зокрема Р. Стернберг і Г. Гарднер, розглядають соціальний інтелект як складову практичного та міжособистісного інтелекту, що забезпечує здатність людини успішно функціонувати в реальних соціальних умовах. У їхніх працях підкреслюється, що розвинений соціальний інтелект дозволяє особистості гнучко адаптуватися до соціальних змін, ефективно розв'язувати міжособистісні проблеми та будувати продуктивні соціальні зв'язки [9, 24].

Українські вчені, зокрема С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, О. Чебикін, акцентують увагу на регулятивній ролі соціального інтелекту у формуванні соціальної поведінки та комунікативної компетентності. Зазначається, що високий рівень соціального інтелекту сприяє розвитку конструктивних міжособистісних стосунків, формуванню довіри, взаєморозуміння та співпраці у соціальних групах. Соціальний інтелект розглядається як психологічний ресурс, що забезпечує ефективну соціальну взаємодію та позитивний соціально-психологічний клімат [17, 22, 35].

У низці досліджень підкреслюється, що високі показники соціального інтелекту пов'язані зі зниженням рівня міжособистісної конфліктності, підвищенням здатності до компромісу та конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Завдяки розвиненому соціальному інтелекту особистість здатна краще розуміти позицію іншого, враховувати емоційні й мотиваційні аспекти поведінки партнерів по спілкуванню та обрати соціально прийнятні стратегії взаємодії.

Крім того, дослідники наголошують, що соціальний інтелект є важливим чинником соціальної компетентності та ефективності спільної діяльності. Він сприяє координації дій у групі, оптимізації комунікативних процесів та досягненню спільних цілей. Таким чином, соціальний інтелект постає як системоутворювальний компонент соціального функціонування особистості, що забезпечує її адаптацію, міжособистісну ефективність і психологічне благополуччя.

Окрему увагу вчені приділяють співвідношенню соціального інтелекту з іншими психологічними конструкціями, зокрема з емоційним інтелектом,

комунікативною компетентністю та соціальною перцепцією. Дослідники підкреслюють, що соціальний інтелект є ширшим поняттям, яке охоплює не лише емоційні аспекти взаємодії, а й здатність до аналізу соціальних норм, ролей, очікувань та контекстуальних умов спілкування. У межах особистісного підходу соціальний інтелект розглядається як відносно стійка характеристика особистості, що формується в процесі соціалізації та залежить від індивідуального досвіду соціальної взаємодії. Дослідники наголошують, що рівень соціального інтелекту зумовлюється як індивідуально-психологічними особливостями, так і впливом соціокультурного середовища, системи виховання, освіти та міжособистісних відносин [44].

З позицій діяльнісного підходу соціальний інтелект трактується як психологічний механізм, що забезпечує ефективність спільної діяльності та координацію взаємодії між учасниками соціального процесу. Вчені зазначають, що соціальний інтелект проявляється у здатності адекватно оцінювати соціальні ситуації, обирати оптимальні способи дії та регулювати поведінку відповідно до цілей і умов діяльності.

У сучасних психологічних дослідженнях підкреслюється, що соціальний інтелект не є вродженою характеристикою, а формується та розвивається упродовж життя в процесі соціалізації та активної взаємодії особистості з соціальним середовищем. Більшість учених сходяться на думці, що розвиток соціального інтелекту зумовлюється накопиченням соціального досвіду, засвоєнням соціальних норм і ролей, а також рефлексією власної поведінки у міжособистісних відносинах.

Особливо інтенсивний розвиток соціального інтелекту, за даними наукових досліджень, відбувається у юнацькому та студентському віці. Американські дослідники, зокрема Г. Гарднер і Р. Стернберг, наголошують, що саме в цей період соціальний інтелект зазнає якісних змін, пов'язаних із розширенням соціального досвіду та ускладненням міжособистісних взаємодій. Соціальний інтелект у

студентському віці розглядається ними як важливий чинник успішної адаптації до нових соціальних і професійних ролей.

Студентський вік є сенситивним періодом для формування соціального інтелекту, оскільки характеризується активним розширенням соціальних контактів, включенням у різноманітні форми групової діяльності та становленням соціальної й професійної ідентичності. У цей період молода людина набуває досвіду самотійної взаємодії, прийняття рішень та відповідальності за власну поведінку у соціальному середовищі. Саме у юнацькому віці відбувається формування стійких моделей міжособистісної взаємодії, розвиток емпатії, соціальної чутливості та здатності до прогнозування соціальних ситуацій. Дослідники зазначають, що поєднання інтенсивного соціального розвитку з активним особистісним самовизначенням створює сприятливі умови для цілеспрямованого розвитку соціального інтелекту. Це зумовлює особливу значущість дослідження соціального інтелекту саме у студентської молоді, зокрема з урахуванням гендерних характеристик.

Таким чином, аналіз сучасних наукових підходів дозволяє розглядати соціальний інтелект як багатокомпонентне психологічне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти й забезпечує ефективність соціальної взаємодії особистості. У працях зарубіжних дослідників, зокрема Дж. Гілфорда, Г. Гарднера та Р. Стернберга, соціальний інтелект розглядається як система здібностей, спрямованих на розуміння соціальної реальності та регуляцію міжособистісної поведінки в умовах реального життя. Вітчизняні науковці, зокрема С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, О. Чебикін, підкреслюють його роль як важливого чинника соціальної адаптації, комунікативної компетентності та особистісного розвитку. Соціальний інтелект виступає психологічним механізмом, що забезпечує адекватне сприймання соціальних ситуацій, розуміння позицій інших людей, прогнозування розвитку міжособистісних взаємодій та вибір оптимальних стратегій поведінки. Його багатокомпонентна структура зумовлює можливість гнучкого реагування на соціальні виклики, зниження конфліктності та підвищення ефективності спільної

діяльності. Саме тому соціальний інтелект розглядається як один із ключових ресурсів успішного функціонування особистості в сучасному соціальному середовищі.

Розуміння сутності, структури та функцій соціального інтелекту створює надійне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу його індивідуальних і соціально зумовлених характеристик. Зокрема, це дозволяє перейти до вивчення гендерних особливостей соціального інтелекту у студентському віці, який є сенситивним періодом для формування соціальної ідентичності, розвитку міжособистісних навичок і закріплення моделей соціальної поведінки. Такий підхід забезпечує логічний перехід до розгляду гендерного виміру соціального інтелекту, що є предметом подальшого теоретичного та емпіричного аналізу в межах даного дослідження.

1.2. Психологічні підходи до вивчення гендеру та гендерних відмінностей

У сучасній психологічній науці проблема гендеру та гендерних відмінностей розглядається як одна з ключових у контексті аналізу особистісного розвитку, соціальної поведінки та міжособистісної взаємодії. Зростання уваги до гендерної проблематики зумовлене необхідністю глибшого розуміння соціальних механізмів формування особистості, а також впливу соціокультурних чинників на психологічні особливості людини. У цьому контексті гендер виступає важливою аналітичною категорією, що дозволяє пояснити відмінності у стилях мислення, емоційного реагування та поведінки.

У працях зарубіжних дослідників, зокрема С. Бем, К. Гілліган, С. Хартер, гендер трактується не лише як біологічно зумовлена характеристика, а передусім як соціально-психологічний феномен, що формується в процесі соціалізації та відображає систему соціальних ролей, норм, очікувань і цінностей, закріплених у культурі [54, 60, 63]. Гендер у такому розумінні є результатом взаємодії індивіда з

соціальним середовищем і визначає специфіку його самосприйняття та соціальної поведінки. Українські вчені, зокрема Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Чепелева, підкреслюють, що гендерні відмінності не є жорстко фіксованими або біологічно детермінованими, а формуються під впливом виховання, освітнього середовища, масової культури та міжособистісної взаємодії. У їхніх дослідженнях гендер розглядається як динамічна система уявлень і моделей поведінки, що змінюється залежно від соціального контексту та життєвого досвіду особистості [7, 14, 34].

У межах соціально-психологічного підходу наголошується, що засвоєння гендерних ролей і стереотипів відбувається з раннього дитинства та впливає на формування особистісних рис, самооцінки, комунікативних стратегій і способів розв'язання соціальних ситуацій. Представники психологічної науки зазначають, що гендерні норми та очікування можуть як сприяти соціальній адаптації, так і обмежувати можливості самореалізації особистості.

Вчені підкреслюють доцільність чіткого розмежування понять біологічної статі та гендеру, наголошуючи на їх різній природі та функціональному призначенні в психологічному аналізі. Біологічна стать розглядається як сукупність анатомо-фізіологічних ознак, тоді як гендер трактується як соціально й психологічно зумовлена характеристика, що формується в процесі соціалізації. У працях зарубіжних дослідників, зокрема С. Бем і Дж. Батлер, підкреслюється, що гендер не є прямим відображенням біологічної статі, а виступає результатом засвоєння соціальних норм, ролей і очікувань, притаманних конкретному культурному контексту [55].

Гендерні особливості особистості значною мірою зумовлені соціальними умовами розвитку, характером виховання, освітнім середовищем та специфікою міжособистісної взаємодії. У їхніх дослідженнях наголошується, що система соціальних очікувань щодо «чоловічої» та «жіночої» поведінки впливає на формування самооцінки, життєвих стратегій, стилів спілкування та способів емоційного реагування. У цьому контексті гендер розглядається як динамічна

система уявлень, цінностей і моделей поведінки, що не є сталою або незмінною, а може трансформуватися протягом життя під впливом соціального досвіду та індивідуального розвитку. Дослідники підкреслюють, що гендерна ідентичність формується у процесі активної взаємодії особистості з соціальним оточенням і відображає специфіку самосприйняття людини, її уявлення про власні можливості, соціальні ролі та очікувану поведінку.

Крім того, представники психологічної науки наголошують, що гендер як соціально-психологічний конструкт відіграє важливу роль у регуляції міжособистісних відносин. Він визначає особливості комунікативної поведінки, способи розв'язання соціальних ситуацій і характер взаємодії з іншими людьми. Таким чином, розмежування біологічної статі та гендеру є методологічно значущим для аналізу психологічних відмінностей і створює підґрунтя для дослідження гендерних характеристик соціального інтелекту особистості [28].

У межах соціально-психологічного підходу гендер аналізується як результат засвоєння соціальних ролей і стереотипів, що відбувається впродовж усього процесу соціалізації особистості. Представники психологічної науки наголошують, що з раннього дитинства індивід поступово засвоює уявлення про «чоловіче» та «жіноче» через сім'ю, освітні інституції, засоби масової інформації та міжособистісну взаємодію. Ці уявлення стають важливими регуляторами поведінки та впливають на формування ціннісних орієнтацій і життєвих стратегій [27].

У працях зарубіжних дослідників, зокрема С. Бем і К. Гілліган, підкреслюється, що гендерні ролі та стереотипи впливають на розвиток стилів мислення, емоційного реагування та особливостей соціального пізнання. Вони формують очікування щодо прийнятних способів прояву емоцій, комунікативної активності та міжособистісної поведінки. Зокрема, зазначається, що соціально закріплені уявлення про гендер можуть зумовлювати різні стратегії взаємодії, схильність до співпраці або конкуренції, а також особливості розв'язання соціальних і міжособистісних ситуацій [54, 60].

Українські вчені, акцентують увагу на тому, що гендерні стереотипи виконують подвійну функцію. З одного боку, вони можуть сприяти соціальній адаптації, полегшуючи орієнтацію особистості в соціальному середовищі та забезпечуючи передбачуваність соціальної поведінки. З іншого боку, надмірна жорсткість гендерних стереотипів здатна обмежувати особистісний розвиток, знижувати гнучкість поведінки та перешкоджати реалізації індивідуального потенціалу [14, 41]. Дослідники також зазначають, що вплив гендерних стереотипів особливо відчутний у період юнацького віку, коли відбувається активне формування соціальної ідентичності та самосвідомості. У цей період гендерні очікування можуть суттєво впливати на самооцінку, рівень соціальної активності та характер міжособистісної взаємодії. Таким чином, аналіз гендеру як соціально-психологічного феномену дозволяє глибше зрозуміти механізми формування поведінкових і комунікативних особливостей особистості, що є важливим для дослідження гендерних характеристик соціального інтелекту студентів.

У психологічних дослідженнях гендерних відмінностей особлива увага приділяється аналізу когнітивних, емоційних і поведінкових характеристик особистості. Вчені зазначають, що гендерні відмінності можуть проявлятися у стилях спілкування, рівні емпатійності, способах обробки соціальної інформації, а також у переважній орієнтації на міжособистісні стосунки або досягнення поставлених цілей. У працях зарубіжних дослідників підкреслюється, що соціально закріплені гендерні очікування впливають на формування різних моделей мислення, емоційного реагування та соціальної поведінки [27, 28].

Американські науковці звертають увагу на те, що гендерні відмінності в когнітивній та емоційній сферах не слід розглядати як універсальні або біологічно детерміновані. Натомість вони залежать від умов соціалізації, культурних норм і соціальних ролей, які задають певні зразки поведінки. У цьому контексті підкреслюється, що гендерні відмінності мають імовірнісний характер і можуть

варіюватися залежно від соціального контексту, освітнього середовища та індивідуального досвіду особистості.

Представники особистісного підходу розглядають гендер як важливу складову ідентичності, що інтегрується в загальну структуру особистості та впливає на процеси саморегуляції, формування самооцінки та рівень соціальної активності. У працях українських і зарубіжних психологів підкреслюється, що гендерна ідентичність формується поступово, у процесі життєвого шляху, і може зазнавати трансформацій під впливом особистісного досвіду, соціальних змін і нових соціальних ролей. Дослідники також зазначають, що в юнацькому та студентському віці процес формування гендерної ідентичності набуває особливої інтенсивності, оскільки поєднується з активним самовизначенням, пошуком власного місця в соціальному середовищі та розширенням міжособистісних контактів. У цей період гендерна ідентичність істотно впливає на стиль соціальної взаємодії, характер комунікативної поведінки та розвиток соціального інтелекту, що зумовлює доцільність її врахування у психологічних дослідженнях студентської молоді.

У межах конструктивістського підходу гендер трактується як соціально сконструйований феномен, що відображає історично й культурно зумовлені уявлення про чоловічі та жіночі ролі. У працях зарубіжних дослідників, зокрема Дж. Батлер, С. Бем, П. Бергера і Т. Лукмана, наголошується, що гендер не є природною або незмінною характеристикою, а формується та відтворюється в процесі соціальної взаємодії. Гендерні відмінності підтримуються через мовлення, освітні практики, соціальні інститути та масову культуру, які задають нормативні зразки «прийнятної» поведінки [53, 54, 68].

Вчені підкреслюють, що в межах конструктивістського підходу гендер розглядається як динамічний процес, а не як стабільна властивість особистості. Гендерні відмінності постійно відтворюються через повсякденні соціальні практики, комунікативні акти та символічні взаємодії, що зумовлює їхню мінливість залежно від соціокультурного контексту. Такий підхід дозволяє критично переосмислити

традиційні уявлення про «природні» гендерні ролі та розглядати гендер як змінну характеристику, відкриту до трансформацій.

Українські дослідники, зокрема Т. Говорун і О. Кікінежді, підтримують ідею соціальної зумовленості гендеру, наголошуючи на ролі культури, освіти та соціального середовища у формуванні гендерних уявлень і поведінкових моделей. У їхніх працях зазначається, що конструктивістський підхід є методологічно продуктивним для аналізу сучасних гендерних змін та подолання жорстких стереотипів, які обмежують особистісний розвиток.

З позицій діяльнісного підходу гендерні особливості аналізуються через призму включеності особистості у різні види діяльності та соціальні практики. Представники цього підходу, зокрема Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Максименко, підкреслюють, що психологічні особливості особистості формуються у процесі діяльності, а гендерні ролі й очікування опосередковують вибір стратегій поведінки та характер соціальної активності [17].

Дослідники зазначають, що гендерні ролі впливають на способи взаємодії з іншими людьми, рівень комунікативної активності, стилі співпраці та конкуренції, а також на особливості самореалізації в різних соціальних сферах. Водночас наголошується, що залучення до різноманітних видів діяльності сприяє розширенню поведінкового репертуару особистості та зменшенню жорстких гендерних обмежень.

У сучасних наукових працях особлива увага приділяється доцільності використання гендерно чутливого підходу, який передбачає врахування індивідуальних психологічних відмінностей без їх ієрархізації, протиставлення або оцінювання з позицій «нормативності». У працях зарубіжних дослідників підкреслюється, що гендерні відмінності слід розглядати як варіанти соціально зумовленого розвитку, а не як показники переваги або дефіциту. Такий підхід орієнтований на подолання стереотипних уявлень і сприяє більш об'єктивному аналізу психологічних феноменів.

Українські вчені наголошують, що гендерно чутливий підхід є важливим методологічним принципом сучасної психологічної науки, оскільки дозволяє враховувати вплив соціокультурних умов на формування особистості та уникати спрощених біологізаторських пояснень. Вони підкреслюють, що аналіз гендерних відмінностей має ґрунтуватися на принципах рівності, наукової об'єктивності, етичності та поваги до індивідуальності кожної людини, незалежно від її статі чи гендерної ідентичності [36, 45].

У межах гендерно чутливого підходу акцент робиться на виявленні специфіки психологічних проявів без нав'язування жорстких нормативних моделей поведінки. Дослідники зазначають, що такий підхід є особливо актуальним для аналізу соціально-психологічних характеристик, зокрема соціального інтелекту, який тісно пов'язаний із міжособистісною взаємодією, комунікативною поведінкою та соціальним контекстом розвитку особистості.

Таким чином, аналіз психологічних підходів до вивчення гендеру та гендерних відмінностей свідчить про багатовимірність і складність цього феномену. Гендер постає як динамічна соціально-психологічна категорія, що формується у процесі соціалізації, діяльності та міжособистісної взаємодії. Розуміння гендеру в такому контексті створює надійне методологічне підґрунтя для аналізу гендерних характеристик соціального інтелекту студентів, що є предметом подальшого теоретичного й емпіричного розгляду в межах даного дослідження.

1.3. Гендерні особливості прояву соціального інтелекту в юнацькому віці

Юнацький вік у сучасній психологічній науці розглядається як особливий етап онтогенезу, що характеризується інтенсивним особистісним розвитком, становленням самосвідомості, формуванням соціальної та професійної ідентичності, а також суттєвим розширенням системи міжособистісних взаємодій. У працях українських і зарубіжних учених підкреслюється, що саме в цей період

відбувається активне осмислення власного місця в соціальному просторі, переоцінка цінностей і вироблення стійких моделей соціальної поведінки. У зв'язку з цим соціальний інтелект набуває особливої значущості, оскільки забезпечує здатність молодій людині адекватно орієнтуватися у складних соціальних ситуаціях, розуміти інших людей та ефективно будувати міжособистісні стосунки.

Українські дослідники, зокрема І. Бех, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, зазначають, що юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку соціального інтелекту, оскільки характеризується підвищеною соціальною активністю, зростанням значущості спілкування з однолітками та розширенням кола соціальних контактів. У цей час відбувається активне засвоєння соціальних ролей, норм і правил взаємодії, що створює сприятливі умови для формування навичок соціального пізнання, емпатії та соціальної регуляції поведінки [2, 18, 22].

Зарубіжні науковці, зокрема Е. Еріксон і Р. Хевігхерст, розглядають юнацький вік як період вирішення ключових психосоціальних завдань, пов'язаних із формуванням ідентичності та встановленням зрілих міжособистісних відносин. У цьому контексті соціальний інтелект постає як психологічний ресурс, що сприяє успішному проходженню цього етапу розвитку, забезпечуючи ефективну соціальну адаптацію та інтеграцію особистості в соціальне середовище [58, 64].

У студентському середовищі соціальний інтелект виступає важливим чинником успішної соціальної адаптації, академічної взаємодії та професійного самовизначення. Дослідники наголошують, що розвинений соціальний інтелект сприяє налагодженню конструктивних стосунків у навчальних групах, підвищує ефективність спільної діяльності, полегшує адаптацію до нових освітніх вимог і сприяє формуванню професійно значущих соціальних компетентностей. Таким чином, юнацький і студентський вік створюють унікальні умови для інтенсивного розвитку соціального інтелекту, що зумовлює актуальність його дослідження саме в цій віковій групі [72].

Дослідники підкреслюють, що прояви соціального інтелекту в юнацькому віці мають виразну гендерну специфіку, яка зумовлена особливостями соціалізації, засвоєнням гендерних ролей і стереотипів, а також відмінностями у стилях міжособистісної взаємодії. У працях зарубіжних учених, зокрема С. Бем, Дж. Гулівард, М. Саловея, наголошується, що соціально закріплені очікування щодо «чоловічої» та «жіночої» поведінки впливають на формування різних моделей соціального пізнання, емоційного реагування та комунікативної активності [54, 62, 72].

Українські дослідники, зокрема Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Орбан-Лембрик, зазначають, що гендерні особливості соціального інтелекту в юнацькому віці можуть проявлятися у способах сприймання та інтерпретації соціальної інформації, рівні емоційної чутливості, схильності до емпатії, а також у характері комунікативної поведінки. Зокрема, підкреслюється, що соціалізаційні впливи можуть сприяти формуванню різних комунікативних стратегій, орієнтації на співпрацю або досягнення, а також різної міри емоційної відкритості у міжособистісній взаємодії.

У наукових дослідженнях зазначається, що в юнацькому віці представники різних гендерних груп можуть по-різному інтерпретувати соціальні ситуації та обирати стратегії взаємодії. Американські дослідники, зокрема Д. Майєр і М. Саловея, вказують на можливі відмінності у здатності до розпізнавання емоційних станів інших людей, розуміння соціальних намірів та прогнозування міжособистісної поведінки. У цьому контексті соціальний інтелект розглядається як система здібностей, що по-різному актуалізується залежно від гендерних соціальних очікувань і життєвого досвіду [67, 72].

Водночас вчені наголошують, що виявлені гендерні відмінності не мають жорстко детермінованого характеру. У працях Р. Стернберга та С. Максименка підкреслюється, що рівень і структура соціального інтелекту значною мірою залежать від індивідуального соціального досвіду, освітнього середовища, особливостей міжособистісних стосунків і ступеня рефлексивності особистості.

Саме тому гендерні особливості соціального інтелекту доцільно розглядати як імовірнісні тенденції, а не як універсальні або незмінні характеристики [18, 73].

З позицій соціально-психологічного підходу гендерні особливості соціального інтелекту в юнацькому віці розглядаються як результат складної взаємодії індивідуально-психологічних характеристик та соціокультурних чинників. У працях зарубіжних дослідників, наголошується, що соціальні очікування та нормативні уявлення щодо «прийнятної» поведінки чоловіків і жінок відіграють суттєву роль у формуванні стилів соціальної взаємодії. Ці очікування впливають на вибір комунікативних стратегій, способи вираження емоцій, рівень соціальної чутливості та характер реагування у міжособистісних ситуаціях.

Українські вчені, зокрема Л. Орбан-Лембрик, Т. Говорун, О. Кікінежді, зазначають, що соціокультурне середовище задає певні рамки гендерної поведінки, які інтеріоризуються особистістю у процесі соціалізації. У юнацькому віці ці рамки можуть по-різному впливати на розвиток соціального інтелекту, зумовлюючи специфіку комунікативної активності, емоційної відкритості та здатності до емпатійного розуміння інших людей. Водночас підкреслюється, що індивідуальні психологічні особливості можуть послаблювати або, навпаки, підсилювати вплив гендерних соціальних очікувань.

Представники психологічної науки звертають увагу на те, що у студентському віці гендерні відмінності у соціальному інтелекті можуть проявлятися у рівні соціальної компетентності, стилях розв'язання міжособистісних конфліктів, а також у здатності до встановлення, підтримки та регуляції соціальних контактів. Американські дослідники, зокрема М. Саловея та Д. Майєр, вказують, що особливості соціального та емоційного інтелекту в цьому віці тісно пов'язані з умінням усвідомлювати власні емоції й емоції інших, що може по-різному актуалізуватися залежно від гендерних ролей і соціального досвіду.

Водночас у сучасних наукових працях наголошується, що суспільні трансформації, зміна гендерних норм і зростання ролі індивідуального вибору

сприяють зменшенню жорстких гендерних розмежувань. Українські та зарубіжні дослідники зазначають, що це знаходить відображення у поступовому зближенні показників соціального інтелекту представників різної статі, особливо у студентському середовищі, яке характеризується високим рівнем соціальної мобільності та відкритістю до нових соціальних моделей. Соціально-психологічний підхід дозволяє розглядати гендерні особливості соціального інтелекту в юнацькому віці як динамічний результат взаємодії особистісних ресурсів і соціокультурних впливів. Це підкреслює необхідність емпіричного дослідження реальних проявів соціального інтелекту студентів з урахуванням сучасного соціального контексту та гендерних змін.

У межах особистісного підходу соціальний інтелект юнаків і дівчат розглядається як важливий ресурс особистісного зростання, що забезпечує формування автономності, відповідальності, соціальної зрілості та здатності до усвідомленого вибору соціальних стратегій поведінки. У працях зарубіжних дослідників, зокрема Р. Стернберга, Г. Гарднера, Е. Еріксона, наголошується, що соціальний інтелект відіграє провідну роль у процесі самовизначення, оскільки дозволяє молодій людині адекватно оцінювати соціальні ситуації, співвідносити власні дії з соціальними нормами та прогнозувати наслідки міжособистісної взаємодії.

Українські вчені, зокрема С. Максименко, І. Бех, Л. Орбан-Лембрик, підкреслюють, що розвиток соціального інтелекту в юнацькому віці тісно пов'язаний із становленням самосвідомості, формуванням ціннісних орієнтацій і гендерної ідентичності. У цей період соціальний інтелект сприяє усвідомленню власної соціальної ролі, розвитку рефлексії та здатності до саморегуляції поведінки в міжособистісних стосунках. Дослідники зазначають, що саме через призму соціальної взаємодії юнаки й дівчата формують уявлення про себе, свої можливості та межі соціальної відповідальності. У контексті особистісного розвитку соціальний інтелект розглядається як чинник, що забезпечує інтеграцію когнітивних, емоційних

і поведінкових компонентів особистості, сприяючи гармонізації внутрішнього світу та зовнішньої соціальної активності. Гендерна ідентичність у цьому процесі виступає важливою складовою самосвідомості, що впливає на вибір соціальних ролей, комунікативних стратегій і стилів міжособистісної взаємодії.

Таким чином, аналіз наукових підходів дозволяє стверджувати, що гендерні особливості прояву соціального інтелекту в юнацькому віці є складним і багатофакторним явищем. Вони зумовлюються поєднанням індивідуальних психологічних характеристик, специфіки соціалізації, засвоєння гендерних ролей і стереотипів, а також впливу соціокультурного середовища. Гендерні відмінності у соціальному інтелекті мають імовірнісний характер і не можуть розглядатися як жорстко детерміновані або універсальні. Розуміння зазначених особливостей створює надійне теоретичне підґрунтя для емпіричного дослідження гендерних характеристик соціального інтелекту студентів, результати якого будуть представлені в другому розділі магістерської роботи та стануть основою для розробки практичних психологічних рекомендацій.

Висновки до першого розділу

У першому розділі магістерської роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми соціального інтелекту та його гендерних характеристик у сучасній психологічній науці. Узагальнення наукових підходів дозволило визначити соціальний інтелект як складне інтегративне психологічне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти і забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації особистості.

Встановлено, що соціальний інтелект не зводиться до загального рівня інтелектуального розвитку, а формується у процесі соціалізації та активної взаємодії з соціальним середовищем. Його розвиток зумовлений як індивідуально-психологічними особливостями особистості, так і соціокультурними умовами,

системою виховання та освіти. Соціальний інтелект розглядається як важливий ресурс особистісного зростання, соціальної компетентності та психологічного благополуччя.

Аналіз психологічних підходів до вивчення гендеру дозволив розглядати його як соціально-психологічний феномен, що відображає систему соціальних ролей, норм і очікувань, засвоєних у процесі соціалізації. Гендерні відмінності виявляються у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах особистості, однак мають імовірнісний характер і значною мірою залежать від соціального контексту та індивідуального досвіду.

З'ясовано, що юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку соціального інтелекту, оскільки характеризується інтенсивним формуванням соціальної ідентичності, розширенням кола соціальних контактів і становленням навичок міжособистісної взаємодії. У цей період гендерні особливості соціального інтелекту проявляються у специфіці соціального пізнання, рівні емпатійності, стилях комунікації та способах розв'язання міжособистісних ситуацій.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчив, що результати досліджень гендерних особливостей соціального інтелекту є неоднозначними та потребують подальшого емпіричного уточнення. Це зумовлює необхідність проведення власного емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення рівнів і структурних компонентів соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних характеристик.

Отримані теоретичні узагальнення створюють наукове підґрунтя для організації та проведення емпіричного дослідження, результати якого дозволять не лише поглибити уявлення про гендерні особливості соціального інтелекту студентів, а й розробити практичні психологічні рекомендації щодо його розвитку в умовах закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ

2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження було організоване з метою виявлення гендерних характеристик соціального інтелекту студентів та перевірки теоретичних положень, сформульованих у першому розділі магістерської роботи. Дослідження проводилося відповідно до принципів наукової обґрунтованості, системності та етичності психологічного дослідження.

Емпірична частина дослідження здійснювалася на базі закладу вищої освіти серед студентів денної форми навчання віком від 18 до 23 років. Загальна кількість респондентів становила 78 осіб, з яких 40 – жінки та 38 – чоловіки. Такий кількісно збалансований гендерний склад вибірки забезпечив можливість коректного порівняльного аналізу показників соціального інтелекту та його структурних компонентів.

Організація дослідження передбачала добровільну участь респондентів, дотримання принципів інформованої згоди, анонімності та конфіденційності отриманих результатів. Учасники були поінформовані про мету дослідження, його процедуру та умови участі, що відповідало етичним стандартам психологічної науки.

Емпіричне дослідження здійснювалося у декілька взаємопов'язаних етапів:

Перший етап – підготовчо-теоретичний. На даному етапі було здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, присвячених проблемі соціального інтелекту, його структурі, функціям і закономірностям розвитку, а також дослідженням гендеру та гендерних відмінностей у контексті особистісного й соціального розвитку. Аналіз літератури дозволив систематизувати наукові підходи до розуміння соціального інтелекту як багатокompонентного психологічного утворення, а також визначити основні

концептуальні положення щодо соціально-психологічної природи гендерних відмінностей.

У процесі теоретичного аналізу було уточнено ключові поняття дослідження, зокрема «соціальний інтелект», «гендер», «гендерні особливості», «соціальна компетентність», що забезпечило понятійно-категоріальну узгодженість дослідження. На основі узагальнення наукових підходів було визначено мету дослідження, конкретизовано його завдання, окреслено об'єкт і предмет, а також сформульовано робочі гіпотези, які відображають припущення щодо наявності та специфіки гендерних відмінностей у показниках соціального інтелекту студентів.

Важливим завданням підготовчо-теоретичного етапу став добір психодіагностичного інструментарію. З урахуванням мети та завдань дослідження було здійснено аналіз наявних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення соціального інтелекту, його когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів, а також суміжних психологічних характеристик. Обрані методики були теоретично обґрунтовані з позицій їх валідності, надійності та відповідності віковим і соціальним особливостям студентської молоді. Крім того, на цьому етапі було визначено загальну логіку емпіричного дослідження, окреслено структуру подальшого аналізу результатів та підібрано адекватні методи математично-статистичної обробки даних. Таким чином, підготовчо-теоретичний етап забезпечив концептуальну цілісність дослідження, створив надійне методологічне підґрунтя для подальшого емпіричного вивчення гендерних характеристик соціального інтелекту студентів і визначив основні напрямки інтерпретації отриманих результатів.

Другий етап – констатувальний (емпіричний). На цьому етапі здійснювалося безпосереднє емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення рівня соціального інтелекту та особливостей його прояву у студентів з урахуванням гендерної належності. Основним змістом даного етапу було проведення психодіагностичного обстеження респондентів із використанням комплексу стандартизованих, науково апробованих методик, підібраних відповідно до мети та завдань дослідження.

Психодіагностичне обстеження охоплювало дослідження як загального рівня соціального інтелекту, так і його окремих структурних компонентів, зокрема когнітивного, емоційного та поведінкового. Застосування комплексу методик дозволило отримати багатовимірну характеристику соціального інтелекту студентів та забезпечило можливість подальшого порівняльного аналізу показників у групах юнаків і дівчат.

Збір емпіричних даних здійснювався в умовах аудиторного та індивідуального тестування з дотриманням принципів стандартизованості психодіагностичної процедури. Усі респонденти отримували однакові інструкції, працювали в ідентичних умовах та мали достатній час для виконання завдань, що мінімізувало вплив ситуативних і зовнішніх чинників на результати дослідження. За необхідності проводилися індивідуальні консультації щодо розуміння інструкцій, без втручання у процес виконання завдань. Особлива увага на констатувальному етапі приділялася дотриманню етичних принципів психологічного дослідження. Участь студентів у дослідженні була добровільною, всі респонденти були поінформовані про мету та умови дослідження, а також гарантії анонімності та конфіденційності отриманих результатів. Це сприяло створенню психологічно комфортної атмосфери та підвищенню мотивації учасників до сумлінного виконання психодіагностичних завдань.

Таким чином, констатувальний етап емпіричного дослідження забезпечив отримання репрезентативного масиву первинних даних, необхідних для подальшої статистичної обробки, аналізу та інтерпретації результатів з метою виявлення гендерних характеристик соціального інтелекту студентів.

Третій етап – аналітико-інтерпретаційний. На даному етапі здійснювалася системна кількісна та якісна обробка отриманих емпіричних даних з метою виявлення закономірностей прояву соціального інтелекту та його гендерних особливостей у студентської молоді. Первинні результати психодіагностичного обстеження були впорядковані, кодифіковані та підготовлені до подальшого

статистичного аналізу з дотриманням вимог коректності й надійності обробки психологічних даних.

Кількісна обробка результатів здійснювалася із використанням методів математично-статистичного аналізу, що дозволило об'єктивно оцінити рівні соціального інтелекту та його окремих компонентів у вибірці досліджуваних. Зокрема, було обчислено описові статистики (середні значення, показники варіативності), а також застосовано методи порівняльного аналізу для виявлення статистично значущих відмінностей між групами студентів різної статі. Це дало змогу встановити наявність або відсутність гендерних відмінностей у показниках соціального інтелекту та визначити їх характер.

Якісна обробка результатів передбачала аналіз змістових особливостей отриманих показників, узагальнення типових тенденцій і індивідуальних варіацій у проявах соціального інтелекту. Особлива увага приділялася інтерпретації отриманих даних з урахуванням вікових, соціальних і гендерних характеристик респондентів, що дозволило глибше зрозуміти психологічні механізми виявлених закономірностей.

Порівняльний аналіз показників соціального інтелекту у студентів різної статі здійснювався з урахуванням як загального рівня соціального інтелекту, так і його структурних компонентів. Це дало змогу виявити специфіку прояву соціального інтелекту у юнаків і дівчат, а також встановити подібності та відмінності у способах соціального пізнання, емоційної чутливості та комунікативної поведінки. Інтерпретація отриманих результатів здійснювалася у контексті теоретичних положень, розглянутих у першому розділі магістерської роботи. Отримані емпіричні дані співвідносилися з сучасними науковими уявленнями про соціальний інтелект, гендерні відмінності та особливості особистісного розвитку в юнацькому віці. Такий підхід дозволив не лише перевірити висунуті гіпотези, а й уточнити теоретичні положення щодо гендерних характеристик соціального інтелекту студентів.

Таким чином, аналітико-інтерпретаційний етап забезпечив наукову обґрунтованість висновків дослідження, сприяв комплексному осмисленню

отриманих результатів і створив основу для формулювання практичних рекомендацій, представлених у третьому розділі магістерської роботи.

Четвертий етап – узагальнювально-практичний. Завершальний етап емпіричного дослідження був спрямований на систематизацію та узагальнення отриманих результатів, а також на їх практичне осмислення з позицій сучасної психологічної науки. На цьому етапі було здійснено інтеграцію кількісних і якісних результатів дослідження, що дозволило сформувати цілісне уявлення про рівень і специфіку прояву соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей.

У процесі узагальнення емпіричних даних були сформульовані основні висновки щодо характеру гендерних відмінностей у соціальному інтелекті, визначено провідні тенденції та типові особливості його прояву у юнаків і дівчат. Отримані результати були співвіднесені з висунутими гіпотезами та теоретичними положеннями, що дало змогу оцінити ступінь їх підтвердження та уточнити окремі аспекти проблеми дослідження.

Особлива увага на узагальнювально-практичному етапі приділялася трансформації теоретичних і емпіричних висновків у практично орієнтовані рекомендації. На основі результатів дослідження було розроблено психологічні рекомендації, спрямовані на розвиток соціального інтелекту студентів, зокрема на підвищення рівня соціальної компетентності, розвиток емпатії, удосконалення комунікативних навичок і формування конструктивних стратегій міжособистісної взаємодії з урахуванням гендерної специфіки.

Розроблені рекомендації орієнтовані на використання у практичній діяльності психологів закладів вищої освіти, кураторів академічних груп, викладачів та фахівців, які працюють зі студентською молоддю. Вони можуть бути застосовані у формі психологічних тренінгів, групових занять, просвітницьких заходів і консультативної роботи, спрямованих на гармонізацію міжособистісних відносин і підвищення ефективності соціальної взаємодії студентів.

Таким чином, узагальнювально-практичний етап забезпечив логічне завершення емпіричного дослідження та створив підґрунтя для формування практичних рекомендацій, які системно представлені у третьому розділі магістерської роботи. Отримані висновки підтверджують прикладну значущість дослідження та його потенційну цінність для психологічної практики у сфері вищої освіти.

2.2. Методи та психодіагностичний інструментарій дослідження

Для досягнення мети дослідження та реалізації поставлених завдань у роботі було використано комплекс взаємодоповнювальних методів психологічного дослідження, що забезпечили системність, наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів. Добір методів і методик здійснювався з урахуванням специфіки об'єкта та предмета дослідження, вікових особливостей респондентів і необхідності виявлення гендерних характеристик соціального інтелекту студентів.

У межах дослідження було застосовано такі методи:

Теоретичні методи – аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел, що використовувалися на етапі опрацювання теоретичних підходів до проблеми соціального інтелекту та гендерних відмінностей. Застосування цих методів дозволило сформулювати концептуальні засади дослідження, уточнити ключові поняття та обґрунтувати вибір психодіагностичного інструментарію.

Емпіричні методи – психодіагностичне тестування, спрямоване на вивчення рівня соціального інтелекту та його структурних компонентів, а також пов'язаних із ним соціально-психологічних характеристик. Саме емпіричні методи стали основою для отримання первинних даних, необхідних для подальшого кількісного та якісного аналізу.

Методи математично-статистичної обробки даних – застосовувалися з метою об'єктивної оцінки отриманих результатів і перевірки гіпотез дослідження. У ході

аналізу використовувалися методи описової статистики (обчислення середніх значень, показників варіативності), а також методи порівняльного аналізу для виявлення відмінностей між групами студентів різної статі. Статистична обробка результатів забезпечила надійність і доказовість висновків дослідження.

З метою комплексного вивчення соціального інтелекту та його гендерних характеристик було сформовано психодіагностичний комплекс, який включав чотири стандартизовані методики, що дозволяють дослідити як загальний рівень соціального інтелекту, так і його окремі компоненти.

1. Методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана.

Для дослідження когнітивного компонента соціального інтелекту у студентів було використано методику діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана, яка є однією з найбільш поширених і науково обґрунтованих методик у вивченні соціального пізнання.

Методика спрямована на оцінку здатності особистості розуміти соціальні ситуації, прогнозувати поведінку інших людей, інтерпретувати міжособистісні взаємодії та адекватно орієнтуватися в соціальних контекстах. Соціальний інтелект у межах цієї методики розглядається як система інтелектуальних здібностей, що забезпечують ефективне розв'язання соціальних завдань.

Методика складається з чотирьох субтестів, кожен з яких оцінює окремі аспекти соціального інтелекту:

1. «Історії з завершенням» – спрямований на оцінку здатності прогнозувати розвиток соціальних ситуацій;
2. «Групи експресії» – дозволяє визначити рівень розуміння емоційних і невербальних проявів поведінки;
3. «Вербальна експресія» – оцінює здатність інтерпретувати соціальний зміст мовлення;

4. «Соціальні ситуації» – спрямований на аналіз розуміння соціальних норм і міжособистісних взаємодій.

Результати методики дозволяють визначити загальний рівень соціального інтелекту, а також проаналізувати особливості його когнітивного функціонування. Методика є валідною та надійною, широко використовується у дослідженнях студентської молоді й є доцільною для порівняльного гендерного аналізу. Застосування комплексу взаємопов'язаних методик забезпечило всебічний аналіз соціального інтелекту студентів і дозволило виявити гендерні особливості його прояву на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях. Отримані за допомогою зазначених методів і методик дані стали основою для подальшого аналізу та інтерпретації результатів, представлених у наступних підрозділах другого розділу магістерської роботи.

2. Методика діагностики емоційного інтелекту (Дж. Майєр – П. Саловея, адаптований варіант).

З метою дослідження емоційного компонента соціального інтелекту у роботі було застосовано методику діагностики емоційного інтелекту, розроблену Дж. Майєром і П. Саловеєм (в адаптованому варіанті). Ця методика ґрунтується на здатнісній моделі емоційного інтелекту, згідно з якою емоційний інтелект розглядається як сукупність здібностей до розпізнавання, розуміння та регуляції емоцій.

Методика дозволяє оцінити такі основні складові емоційного інтелекту:

- усвідомлення власних емоцій;
- розпізнавання емоційних станів інших людей;
- використання емоцій у процесі мислення та прийняття рішень;
- регуляція емоційних реакцій у міжособистісній взаємодії.

Застосування даної методики є особливо доцільним у контексті дослідження соціального інтелекту, оскільки емоційна чутливість, емпатія та здатність до

емоційної регуляції є важливими умовами ефективної соціальної взаємодії. Отримані показники дозволяють проаналізувати гендерні особливості емоційного реагування та їхній зв'язок із загальним рівнем соціального інтелекту у студентів.

3. Шкала емоційної емпатії (А. Мехрабіан – Н. Епштейн).

Для дослідження емпатії як важливої складової соціального інтелекту було використано методику діагностики рівня емпатії, спрямовану на визначення здатності особистості до емоційного співпереживання, розуміння почуттів інших людей та емоційної чутливості у міжособистісному спілкуванні.

Методика дозволяє оцінити:

- здатність до емоційного відгуку;
- рівень співпереживання;
- схильність до розуміння емоційного стану іншої людини;
- емоційну включеність у міжособистісну взаємодію.

Емпатія розглядається як психологічний механізм, що забезпечує глибше розуміння соціальної ситуації та сприяє формуванню конструктивних міжособистісних відносин. Використання цієї методики дає змогу виявити індивідуальні та гендерні особливості емпатійності студентів, а також проаналізувати її роль у структурі соціального інтелекту.

4. Опитувальник комунікативної толерантності В. В. Бойка.

З метою дослідження поведінкового компонента соціального інтелекту у роботі було застосовано методику діагностики комунікативних і соціальних умінь, яка дозволяє оцінити здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми у різних соціальних ситуаціях.

Методика спрямована на аналіз таких характеристик:

- уміння встановлювати та підтримувати соціальні контакти;
- здатність до ефективної комунікації;
- гнучкість поведінки у міжособистісній взаємодії;

- схильність до конструктивного розв'язання соціальних і міжособистісних ситуацій.

Поведінковий компонент соціального інтелекту розглядається як практична реалізація соціальних знань і емоційної чутливості у реальній взаємодії. Результати методики дозволяють оцінити рівень соціальної компетентності студентів і виявити можливі гендерні відмінності у стилях комунікативної поведінки.

Отже, застосування комплексу взаємопов'язаних методик забезпечило всебічний аналіз соціального інтелекту студентів і дозволило виявити гендерні особливості його прояву на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях. Отримані за допомогою зазначених методів і методик дані стали основою для подальшого аналізу та інтерпретації результатів, представлених у наступних підрозділах другого розділу магістерської роботи.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження соціального інтелекту студентів

З метою вивчення рівня соціального інтелекту та його когнітивних характеристик у студентів було проаналізовано результати, отримані за методикою діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана. Дана методика дозволила оцінити загальний рівень соціального інтелекту, а також особливості розуміння соціальних ситуацій, прогнозування поведінки інших людей та інтерпретації міжособистісних взаємодій. На рисунку 2.1 представлено розподіл студентів за рівнями соціального інтелекту (низький, середній, високий) з урахуванням гендерної належності.

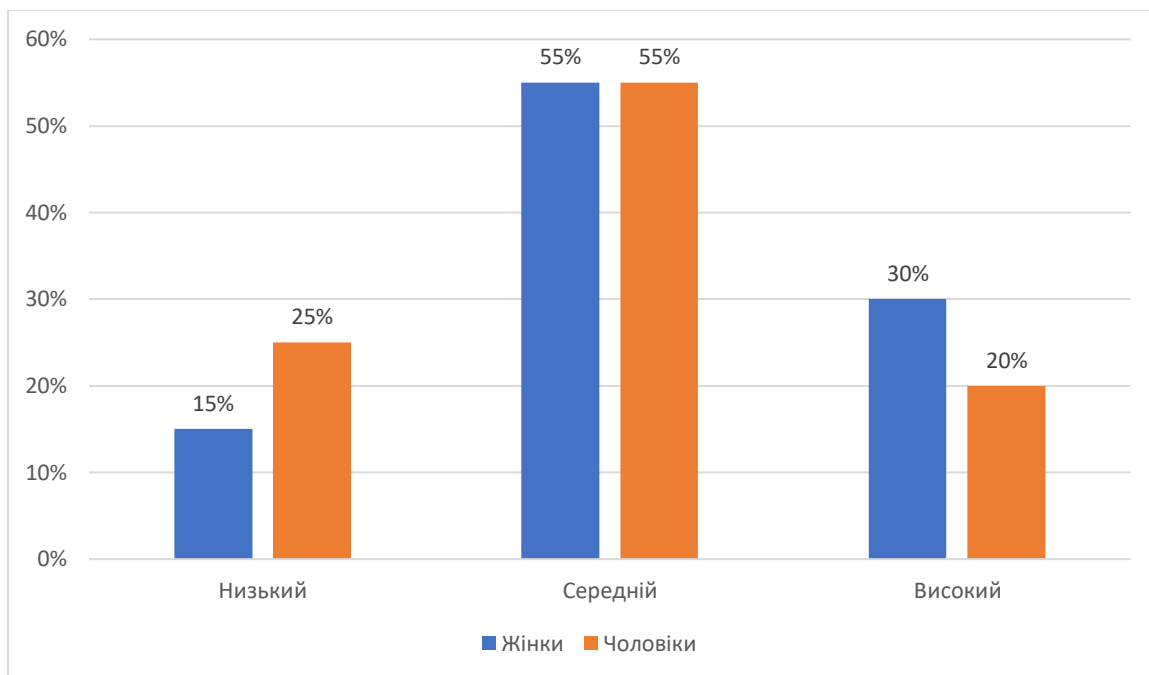

Рисунок 2.1. Рівні соціального інтелекту студентів за методикою Дж. Гілфорда – М. Саллівана

Аналіз отриманих результатів свідчить, що у більшості студентів спостерігається середній рівень соціального інтелекту, що загалом є типовим для юнацького та студентського віку. Зокрема, за результатами методики діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана середній рівень було зафіксовано у 55 % студенток та 55 % студентів-чоловіків. Такий рівень розвитку соціального інтелекту характеризується достатньою здатністю орієнтуватися в соціальних ситуаціях, розуміти логіку міжособистісних взаємодій, адекватно інтерпретувати поведінкові та емоційні прояви інших людей, а також у цілому прогнозувати можливий розвиток соціальних подій. Водночас середній рівень соціального інтелекту не є показником його завершеного формування, а, навпаки, вказує на наявність потенціалу для подальшого розвитку соціально-пізнавальних умінь, що особливо актуально в умовах освітнього середовища.

Поряд із цим, результати дослідження засвідчили наявність студентів з високим і низьким рівнями соціального інтелекту, що дозволяє говорити про

внутрішню диференціацію вибірки. Так, високий рівень соціального інтелекту було виявлено у 30 % студенток та 20 % студентів-чоловіків, що свідчить про сформовану здатність до глибокого розуміння соціальних ситуацій, гнучкого аналізу міжособистісних взаємодій і ефективного прогнозування поведінки інших людей. Натомість низький рівень соціального інтелекту було зафіксовано у 15 % студенток і 25 % студентів-чоловіків, що може проявлятися у труднощах соціального пізнання, обмеженій здатності до адекватної інтерпретації соціальних сигналів і меншій ефективності міжособистісної взаємодії.

Порівняльний аналіз результатів у групах студентів різної статі виявив певні гендерні відмінності у рівні соціального інтелекту. Зокрема, у групі студенток частіше фіксуються середній і високий рівні соціального інтелекту, що може свідчити про більш розвинену здатність до розуміння соціальних ситуацій, емоційних і поведінкових проявів інших людей, а також більшу орієнтацію на міжособистісні стосунки. У групі студентів-чоловіків, хоча також переважає середній рівень соціального інтелекту, спостерігається вища частка осіб із низьким рівнем, що може бути пов'язано з особливостями соціального досвіду, стилями комунікації та специфікою гендерної соціалізації.

Отримані результати можуть бути інтерпретовані з позицій соціально-психологічних підходів, відповідно до яких соціальний інтелект формується під впливом процесів соціалізації, характеру міжособистісної взаємодії, засвоєння соціальних ролей і норм, а також соціальних очікувань, закріплених у культурі. Вищі показники соціального інтелекту у студенток можуть бути пов'язані з більшою соціальною орієнтованістю, емоційною чутливістю та увагою до міжособистісних відносин, що традиційно заохочується в процесі виховання та соціального розвитку жінок. Водночас у студентів-чоловіків соціалізаційні чинники можуть меншою мірою стимулювати розвиток соціально-пізнавальних і емоційних аспектів соціального інтелекту, що частково відображається в отриманих показниках.

Разом із тим, наявність значної кількості студентів обох статей із середнім рівнем соціального інтелекту підтверджує, що студентський вік є сенситивним періодом активного становлення соціально-пізнавальних здібностей. Це свідчить про доцільність і необхідність подальшої цілеспрямованої психологічної роботи, спрямованої на розвиток соціального інтелекту студентів, з урахуванням як гендерних особливостей, так і індивідуального соціального досвіду. Реалізація таких заходів може сприяти підвищенню рівня соціальної компетентності, ефективності міжособистісної взаємодії та психологічного благополуччя студентської молоді.

Таким чином, результати, отримані за методикою діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана, підтверджують, що соціальний інтелект студентів має переважно середній рівень розвитку та характеризується певною гендерною специфікою, що узгоджується з теоретичними положеннями дослідження і створює підґрунтя для подальшого аналізу його емоційних і поведінкових компонентів.

Далі, для поглибленого аналізу соціального інтелекту студентів та уточнення особливостей його емоційного компонента наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення рівня емоційного інтелекту. Застосування методики діагностики емоційного інтелекту Дж. Майєра – П. Саловея дозволило оцінити здатність студентів до усвідомлення та розпізнавання емоцій, емоційної регуляції та використання емоцій у процесі міжособистісної взаємодії. Аналіз даних за цією методикою є логічним продовженням дослідження соціального інтелекту, оскільки емоційна чутливість та здатність до емпатійного розуміння є його важливими складовими. На рисунку 2.2 представлено розподіл студентів за рівнями емоційного інтелекту (низький, середній, високий) з урахуванням гендерної належності.

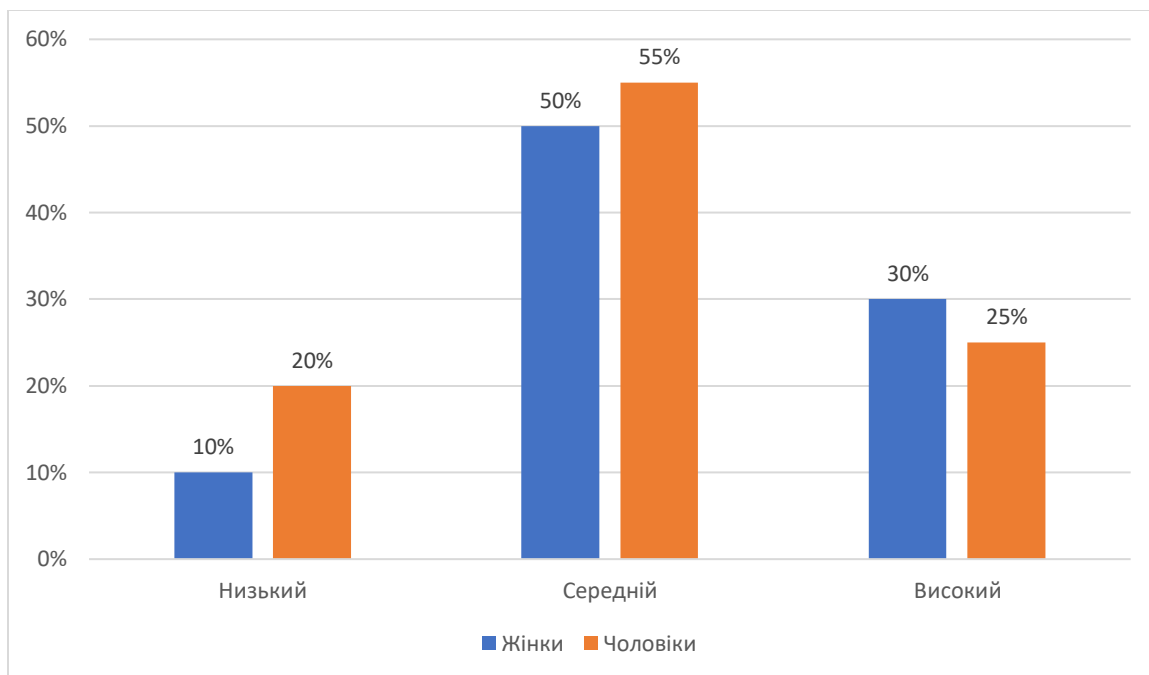

Рисунок 2.2. Рівні емоційного інтелекту студентів за методикою Дж. Майєра – П. Саловея.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що у більшості студентів незалежно від статі переважає середній рівень емоційного інтелекту, що є закономірним для юнацького та студентського віку. Зокрема, середній рівень емоційного інтелекту було зафіксовано у 50 % студенток та 55 % студентів-чоловіків. Такий рівень розвитку емоційного інтелекту вказує на достатню сформованість умінь розпізнавання базових емоційних станів, загальне розуміння власних емоційних реакцій і наявність елементарних навичок емоційної саморегуляції. Водночас середній рівень не гарантує стабільності емоційного реагування в умовах підвищеної міжособистісної напруженості, що залишає простір для подальшого розвитку емоційної сфери.

Поряд із цим, результати дослідження засвідчили наявність значної частини студентів із високим рівнем емоційного інтелекту, що свідчить про сформовану здатність до усвідомлення та диференціації власних емоцій, розпізнавання емоційних станів інших людей, гнучке реагування у міжособистісних ситуаціях і ефективну емоційну саморегуляцію. Високий рівень емоційного інтелекту було

виявлено у 40 % студенток та 25 % студентів-чоловіків. Такі показники свідчать про більш виражену емоційну компетентність частини студентської молоді та їхню готовність до емоційно насиченої соціальної взаємодії.

Водночас низький рівень емоційного інтелекту було зафіксовано у 10 % студенток та 20 % студентів-чоловіків, що може проявлятися у труднощах розпізнавання емоційних станів, обмеженій здатності до емоційної саморегуляції та меншій чутливості до емоційних переживань інших людей. Наявність такої групи студентів вказує на потребу в цілеспрямованій психологічній підтримці, особливо у контексті розвитку навичок емоційного усвідомлення та регуляції.

Порівняльний аналіз результатів у групах студентів різної статі виявив помірно виражені гендерні відмінності у рівнях емоційного інтелекту. Зокрема, у групі студенток частіше спостерігається високий рівень емоційного інтелекту, що може свідчити про більш розвинену емоційну чутливість, здатність до емпатії та усвідомлене ставлення як до власних, так і до чужих емоцій. У групі студентів-чоловіків переважає середній рівень емоційного інтелекту, а частка осіб із низьким рівнем є вищою, що може бути пов'язано з особливостями гендерної соціалізації, у межах якої емоційна стриманість і зниження уваги до емоційної сфери часто заохочуються.

Отримані результати узгоджуються з положеннями соціально-психологічних і гендерних досліджень, відповідно до яких жінки частіше орієнтовані на емоційний аспект міжособистісної взаємодії, тоді як чоловіки схильні меншою мірою усвідомлювати та вербалізувати власні емоційні переживання. Такі відмінності не мають біологічно детермінованого характеру, а значною мірою зумовлені соціальними очікуваннями, нормами та моделями поведінки, засвоєними в процесі виховання та соціалізації.

Водночас наявність значної кількості студентів обох статей із середнім рівнем емоційного інтелекту підтверджує, що студентський вік є періодом активного розвитку емоційної сфери та становлення емоційної саморегуляції. Це підкреслює

доцільність цілеспрямованої психологічної роботи, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту як важливого компонента соціального інтелекту студентів, з урахуванням гендерних особливостей та індивідуального емоційного досвіду.

Таким чином, результати дослідження за методикою Дж. Майєра – П. Саловея засвідчують наявність помірно виражених гендерних особливостей у рівнях емоційного інтелекту студентів та доповнюють дані, отримані за методикою соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана, що дозволяє здійснити комплексний аналіз соціально-емоційних характеристик особистості у юнацькому віці.

Для подальшого поглиблення аналізу соціального інтелекту студентів та уточнення особливостей його емоційного компоненту було здійснено дослідження рівня емоційної емпатії за допомогою Шкали емоційної емпатії А. Мехрабіана – Н. Епштейна. Використання цієї методики дозволило оцінити здатність студентів до емоційного співпереживання, чутливість до емоційних станів інших людей та готовність до емоційної включеності у міжособистісну взаємодію. Емпатія як психологічна характеристика тісно пов'язана з соціальним та емоційним інтелектом, оскільки вона забезпечує глибше розуміння партнера по спілкуванню та сприяє формуванню конструктивних міжособистісних стосунків. Саме тому аналіз результатів за цією методикою є логічним продовженням дослідження, розпочатого в межах попередніх підпунктів. На рисунку 2.3 представлено розподіл студентів за рівнями емоційної емпатії (низький, середній, високий) з урахуванням гендерної належності.

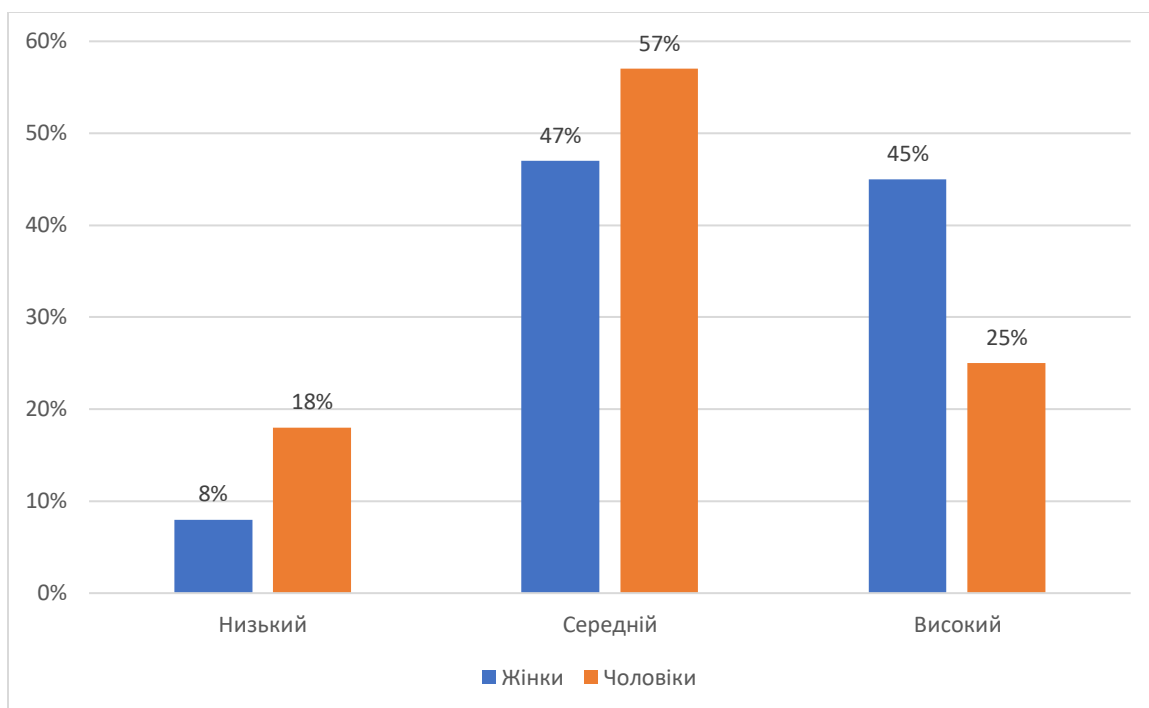

Рисунок 2.3. Рівні емоційної емпатії студентів за методикою А. Мехрабіана – Н. Епштейна.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що у більшості студентів обох статей переважає середній рівень емоційної емпатії, що є характерним для студентського віку та відображає етап активного розвитку емоційної сфери й соціальної чутливості. Зокрема, середній рівень емоційної емпатії було зафіксовано у 47 % студенток та 57 % студентів-чоловіків. Такий рівень свідчить про сформовану, однак не завжди стабільну здатність до емоційного співпереживання, розуміння почуттів інших людей та емоційного відгуку у міжособистісній взаємодії. Водночас середній рівень емпатії може супроводжуватися ситуативними труднощами у складних або емоційно насичених соціальних ситуаціях, що вказує на можливість і доцільність її подальшого розвитку.

Поряд із цим, результати дослідження засвідчили наявність значної частки студентів із високим рівнем емоційної емпатії, що відображає глибоку емоційну чутливість, здатність до співпереживання та орієнтацію на міжособистісні стосунки.

Високий рівень емпатії було виявлено у 45 % студенток та 25 % студентів-чоловіків. Такі показники свідчать про більш виражену емоційну відкритість і готовність до емоційного залучення у соціальну взаємодію, що створює сприятливі умови для формування довірливих і конструктивних міжособистісних відносин.

Водночас низький рівень емоційної емпатії було зафіксовано у 8 % студенток та 18 % студентів-чоловіків, що може проявлятися у зниженій чутливості до емоційних станів інших людей, труднощах емоційного відгуку та обмеженій здатності до співпереживання. Наявність такої групи студентів, особливо серед чоловічої вибірки, вказує на потребу у цілеспрямованій психологічній підтримці, спрямованій на розвиток емпатійних умінь та емоційної включеності у міжособистісні стосунки.

Порівняльний аналіз результатів у групах студентів різної статі дозволив виявити виразні гендерні особливості рівня емоційної емпатії. Зокрема, у групі студенток значно частіше фіксується високий рівень емпатії, що може свідчити про більшу емоційну відкритість, чутливість до переживань інших людей та орієнтацію на підтримання міжособистісних стосунків. У групі студентів-чоловіків переважає середній рівень емпатії, а частка осіб із низьким рівнем є вищою порівняно з жіночою вибіркою, що відображає відмінності у стилях емоційного реагування та соціальної взаємодії.

Отримані результати узгоджуються з даними сучасних гендерних досліджень, відповідно до яких жінки, як правило, демонструють вищу емпатійну чутливість, що зумовлено як соціалізаційними чинниками, так і особливостями емоційного реагування, заохочуваними в процесі виховання. Водночас виявлені гендерні відмінності не мають жорстко детермінованого характеру, а значною мірою залежать від індивідуального соціального та емоційного досвіду.

Разом із тим, наявність значної кількості студентів обох статей із середнім рівнем емоційної емпатії свідчить про потенціал її подальшого розвитку в умовах цілеспрямованої психологічної роботи. Це підтверджує доцільність впровадження

заходів, спрямованих на розвиток емпатійних умінь як важливої складової соціального інтелекту студентів, з урахуванням гендерних особливостей та індивідуальних потреб особистості.

Таким чином, результати, отримані за Шкалою емоційної емпатії А. Мехрабіана – Н. Епштейна, доповнюють дані дослідження соціального та емоційного інтелекту й підтверджують наявність гендерної специфіки в емоційній сфері студентів. Виявлені особливості є важливими для подальшого аналізу поведінкових аспектів соціального інтелекту та розробки практичних психологічних рекомендацій.

Завершальним етапом аналізу емпіричних результатів стало дослідження комунікативної толерантності студентів за допомогою опитувальника В. В. Бойка. Застосування даної методики дало змогу оцінити поведінковий аспект соціального інтелекту, зокрема здатність особистості приймати індивідуальні особливості інших людей, проявляти терпимість у міжособистісному спілкуванні та будувати конструктивні комунікативні взаємодії.

Комунікативна толерантність розглядається як важлива характеристика соціальної компетентності, що відображає рівень соціальної зрілості особистості та її готовність до ефективної взаємодії в умовах різноманітності поглядів, позицій і стилів поведінки. У контексті даного дослідження аналіз результатів за опитувальником В. В. Бойка є логічним завершенням комплексного вивчення соціального інтелекту студентів, оскільки дозволяє оцінити практичну реалізацію соціально-емоційних здібностей у процесі спілкування. На рисунку 2.4 представлено розподіл студентів за рівнями комунікативної толерантності (низький, середній, високий) з урахуванням гендерної належності.

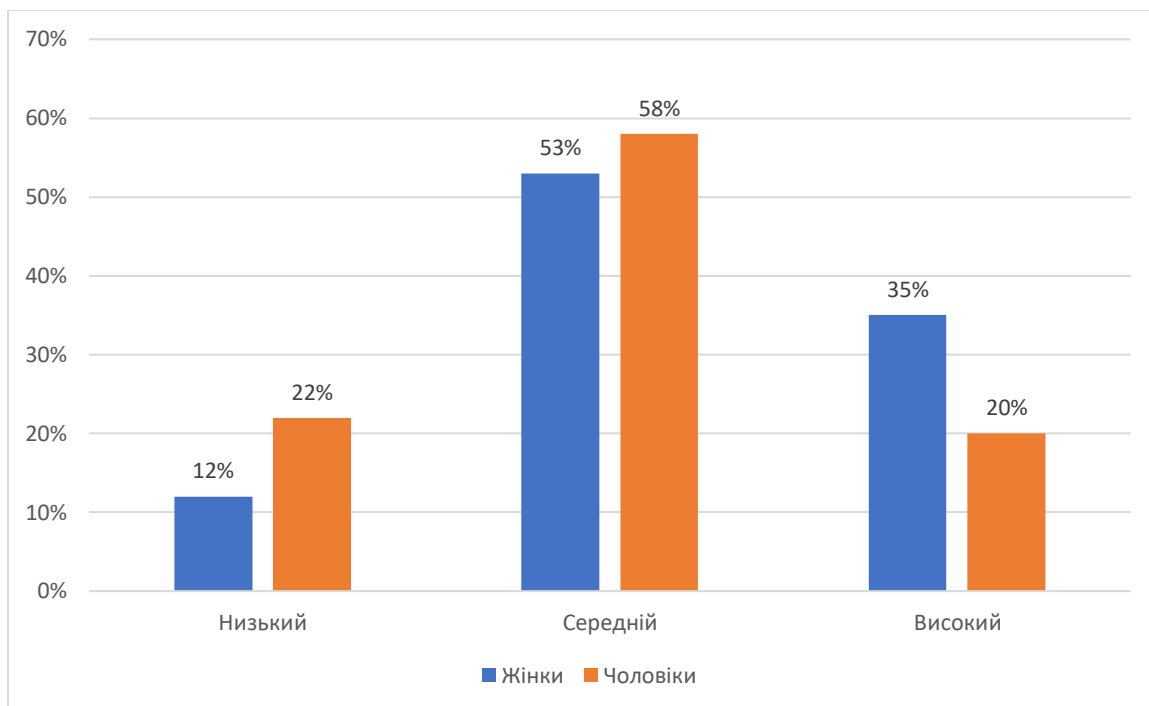

Рисунок 2.4. Рівні комунікативної толерантності студентів за опитувальником В. В. Бойка

Аналіз отриманих результатів свідчить, що у більшості студентів обох статей переважає середній рівень комунікативної толерантності, що є характерним для студентського віку та відображає загалом сформовану здатність до терпимого спілкування, прийняття позиції іншого й дотримання соціально прийнятних норм взаємодії. Зокрема, середній рівень комунікативної толерантності було зафіксовано у 53 % студенток та 58 % студентів-чоловіків. Такий рівень свідчить про готовність до конструктивної міжособистісної взаємодії, водночас указуючи на наявність окремих труднощів у складних, емоційно напружених або конфліктних комунікативних ситуаціях, де толерантність може мати ситуативний характер.

Поряд із цим, результати дослідження засвідчили наявність студентів із високим рівнем комунікативної толерантності, що характеризується здатністю до прийняття індивідуальних особливостей інших людей, гнучкістю у спілкуванні, умінням зберігати повагу та самоконтроль у різноманітних соціальних ситуаціях.

Високий рівень комунікативної толерантності було виявлено у 35 % студенток та 20 % студентів-чоловіків, що свідчить про більш виражену орієнтацію студенток на підтримання позитивних міжособистісних стосунків, зниження конфліктності та пошук компромісних форм взаємодії.

Водночас низький рівень комунікативної толерантності було зафіксовано у 12 % студенток та 22 % студентів-чоловіків, що може проявлятися у підвищеній нетерпимості до відмінностей, труднощах прийняття альтернативних точок зору, схильності до жорстких оцінок і зниженій готовності до компромісу. Наявність такої групи студентів, особливо серед чоловічої вибірки, вказує на потребу у цілеспрямованій психологічній роботі, спрямованій на розвиток навичок толерантної комунікації та регуляції міжособистісних реакцій.

Порівняльний аналіз результатів у групах студентів різної статі виявив помірні гендерні відмінності у рівнях комунікативної толерантності. Зокрема, у групі студенток частіше спостерігається високий рівень толерантності, що може свідчити про більшу соціальну гнучкість, орієнтацію на збереження гармонійних стосунків і готовність враховувати емоційні та поведінкові особливості партнерів по спілкуванню. У групі студентів-чоловіків переважає середній рівень комунікативної толерантності, а частка осіб із низьким рівнем є дещо вищою, що може бути пов'язано з особливостями стилів спілкування, соціальних очікувань та моделей поведінки, засвоєних у процесі гендерної соціалізації.

Отримані результати узгоджуються з даними попередніх методик і підтверджують, що рівень комунікативної толерантності тісно пов'язаний з емоційною чутливістю та розвитком емпатії. Студенти з вищими показниками емоційного інтелекту й емпатії, як правило, демонструють більш толерантну комунікативну поведінку, здатність до прийняття іншого та конструктивного розв'язання міжособистісних труднощів. Водночас слід зазначити, що виявлені гендерні відмінності не мають жорсткого або фіксованого характеру та значною

мірою залежать від індивідуального соціального досвіду, умов виховання, характеру міжособистісної взаємодії та соціокультурного середовища.

Таким чином, результати дослідження комунікативної толерантності підтверджують доцільність її розвитку як важливого поведінкового компонента соціального інтелекту студентів. Це актуалізує необхідність впровадження цілеспрямованих психологічних заходів, спрямованих на формування толерантних моделей спілкування, підвищення культури міжособистісної взаємодії та зниження рівня конфліктності у студентському середовищі з урахуванням гендерних особливостей.

Отримані дані стали важливою емпіричною основою для формулювання психологічних рекомендацій, представлених у третьому розділі магістерської роботи.

2.4. Порівняльний аналіз гендерних особливостей структурних компонентів соціального інтелекту

Порівняльний аналіз результатів емпіричного дослідження, отриманих за допомогою комплексу психодіагностичних методик, дозволив здійснити узагальнену та системну оцінку гендерних відмінностей структурних компонентів соціального інтелекту студентів. Використання різноспрямованих методик, спрямованих на діагностику соціального, емоційного інтелекту, емпатії та комунікативної толерантності, забезпечило багатовимірний підхід до вивчення досліджуваного феномену та створило можливість аналізу соціального інтелекту як цілісного психологічного утворення, що інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові складові.

Застосування багатовимірного підходу дало змогу не лише зафіксувати рівневі показники окремих компонентів соціального інтелекту, а й простежити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість у структурі особистості студентів.

Таблиця 2.1

**Гендерні відмінності структурних компонентів соціального інтелекту
студентів**

Структурний компонент соціального інтелекту	Жінки домінуючий рівень	Чоловіки домінуючий рівень	Характер гендерних відмінностей
Когнітивний (соціальний інтелект, Дж. Гілфорд – М. Салліван)	Середній / високий	Середній	У жінок частіше фіксується вищий рівень соціального аналізу та прогнозування міжособистісних ситуацій
Емоційний (емоційний інтелект, Дж. Майєр – П. Саловея)	Високий	Середній	Жінки демонструють вищу емоційну чутливість і здатність до емоційної регуляції
Емоційний (емпатія, А. Мехрабіан – Н. Епштейн)	Високий	Середній	У жінок більш виражена здатність до емпатійного розуміння емоцій інших

Поведінковий (комунікативна толерантність, В. В. Бойко)	Середній / високий	Середній	Жінки характеризуються більшою гнучкістю та толерантністю у міжособистісному спілкуванні
--	--------------------	----------	--

Отримані результати свідчать, що когнітивний компонент соціального інтелекту, який відображає здатність до аналізу соціальних ситуацій, розуміння міжособистісних взаємодій і прогнозування поведінки інших людей, у студентів обох статей загалом перебуває на середньому рівні розвитку. Це вказує на наявність базових соціально-пізнавальних умінь, водночас залишаючи простір для їх подальшого вдосконалення в умовах навчальної та соціальної діяльності.

Аналіз емоційних складових соціального інтелекту – емоційного інтелекту та емпатії – виявив більш виражену гендерну специфіку. У студенток загалом зафіксовано вищі показники емоційної чутливості, здатності до розпізнавання та усвідомлення емоцій, а також схильності до емоційного співпереживання. Такі особливості можуть бути пов'язані з орієнтацією на міжособистісні стосунки, емоційний аспект соціальної взаємодії та особливостями гендерної соціалізації, у межах якої емоційна відкритість і чутливість традиційно заохочуються. У студентів-чоловіків емоційні компоненти соціального інтелекту частіше представлені на середньому рівні, а частка осіб із низькими показниками є вищою, що може свідчити про певні труднощі в емоційному усвідомленні та регуляції.

Поведінковий компонент соціального інтелекту, представлений показниками комунікативної толерантності, також демонструє помірні гендерні відмінності. Студентки частіше характеризуються вищим рівнем толерантності у міжособистісному спілкуванні, гнучкістю комунікативної поведінки та готовністю

до прийняття індивідуальних відмінностей інших людей. У студентів-чоловіків переважає середній рівень комунікативної толерантності, що загалом забезпечує ефективну соціальну взаємодію, однак у складних або конфліктних ситуаціях може супроводжуватися зниженням гнучкості та зростанням напруженості у спілкуванні.

Водночас результати дослідження засвідчили, що виявлені гендерні відмінності не мають жорсткого або детермінованого характеру. Значна частина студентів обох статей демонструє подібні рівні розвитку соціального інтелекту, що підкреслює провідну роль соціокультурних чинників, індивідуального соціального досвіду та умов виховання у формуванні його структурних компонентів. Це дозволяє розглядати гендерні особливості соціального інтелекту не як фіксовані характеристики, а як динамічні прояви, що можуть змінюватися під впливом цілеспрямованої психологічної роботи та освітнього середовища.

Таким чином, узагальнений аналіз результатів емпіричного дослідження підтверджує доцільність комплексного підходу до вивчення соціального інтелекту студентів та демонструє, що його гендерні особливості проявляються насамперед у співвідношенні та рівні розвитку окремих структурних компонентів. Отримані дані створюють наукове підґрунтя для розробки психологічних рекомендацій, спрямованих на розвиток соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей, що було реалізовано у третьому розділі магістерської роботи.

Висновки до другого розділу

У другому розділі магістерської роботи було представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення гендерних характеристик соціального інтелекту студентів. Застосування комплексу психодіагностичних методик дозволило здійснити багатовимірний аналіз соціального інтелекту як інтегративного психологічного утворення, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти.

Результати, отримані за методикою діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда – М. Саллівана, засвідчили, що для більшості студентів характерний середній рівень розвитку соціального інтелекту. Водночас виявлено певні гендерні відмінності: у студенток частіше фіксувався високий рівень здатності до розуміння соціальних ситуацій і прогнозування міжособистісної поведінки, тоді як у студентів-чоловіків дещо більшою була частка осіб із низьким рівнем соціального інтелекту. Це свідчить про відмінності у способах соціального пізнання та інтерпретації соціальної інформації.

Аналіз емоційного компонента соціального інтелекту, здійснений за допомогою методики діагностики емоційного інтелекту Дж. Майєра – П. Саловея та Шкали емоційної емпатії А. Мехрабіана – Н. Епштейна, дозволив виявити більш виражену гендерну специфіку. Студентки загалом продемонстрували вищі показники емоційної чутливості, здатності до розпізнавання емоційних станів інших людей і рівня емпатії. У групі студентів-чоловіків переважали середні показники емоційного інтелекту та емпатії, що може бути пов'язано з особливостями гендерної соціалізації та соціальних очікувань.

Результати дослідження поведінкового компонента соціального інтелекту за опитувальником комунікативної толерантності В. В. Бойка показали, що студентки характеризуються більш високим рівнем комунікативної толерантності, що проявляється у гнучкості спілкування, здатності приймати індивідуальні особливості інших та орієнтації на конструктивну міжособистісну взаємодію. У студентів-чоловіків частіше фіксувався середній рівень комунікативної толерантності, який у окремих випадках супроводжувався труднощами в умовах міжособистісних розбіжностей.

Узагальнений порівняльний аналіз структурних компонентів соціального інтелекту засвідчив, що найбільш виражені гендерні відмінності спостерігаються в емоційному та поведінковому компонентах, тоді як когнітивний компонент характеризується відносною збалансованістю показників у студентів обох статей.

Виявлені відмінності мають імовірнісний характер і не носять жорстко детермінованого характеру, що підкреслює роль індивідуального соціального досвіду та умов соціалізації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили доцільність розгляду соціального інтелекту як багатокомпонентного психологічного утворення та засвідчили наявність гендерної специфіки його прояву у студентському віці. Отримані дані стали емпіричним підґрунтям для розробки психологічних рекомендацій щодо розвитку соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей, які будуть представлені у третьому розділі магістерської роботи.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

3.1. Психологічні засади розробки рекомендацій

Розробка психологічних рекомендацій щодо розвитку соціального інтелекту студентів ґрунтується на сучасних теоретико-методологічних положеннях психологічної науки та результатах проведеного емпіричного дослідження. Соціальний інтелект розглядається як багатокomпонентне психологічне утворення, що забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії, соціальної адаптації та успішного функціонування особистості в умовах освітнього середовища. Саме тому психологічні рекомендації мають носити комплексний характер і бути спрямованими на розвиток когнітивних, емоційних і поведінкових складових соціального інтелекту.

Психологічними засадами розробки рекомендацій у даному дослідженні є положення особистісно орієнтованого, соціально-психологічного та діяльнісного підходів. З позицій особистісно орієнтованого підходу розвиток соціального інтелекту розглядається як процес актуалізації внутрішніх ресурсів особистості, формування самосвідомості, відповідальності та здатності до рефлексії у міжособистісній взаємодії. Такий підхід передбачає врахування індивідуальних і гендерних особливостей студентів без їх ієрархізації або оцінювання.

Соціально-психологічний підхід акцентує увагу на визначальній ролі соціального середовища, характері міжособистісних відносин і комунікативних практик у формуванні та розвитку соціального інтелекту особистості. У межах цього підходу соціальний інтелект розглядається як результат постійної взаємодії індивіда з соціальним оточенням, у процесі якої засвоюються соціальні норми, ролі, правила комунікації та моделі міжособистісної поведінки. Саме тому психологічні рекомендації, розроблені на основі соціально-психологічного підходу, мають бути

спрямовані на оптимізацію соціальної взаємодії в студентських групах, покращення якості міжособистісних контактів і формування сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі.

Особливого значення в цьому контексті набуває розвиток навичок ефективної комунікації, емпатійного слухання та конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів. Формування таких умінь сприяє не лише підвищенню рівня соціального інтелекту, а й зниженню міжособистісної напруженості, профілактиці конфліктів і розвитку культури взаємної поваги у студентському середовищі. Важливою умовою реалізації соціально-психологічного підходу є створення можливостей для набуття позитивного соціального досвіду, що дозволяє студентам усвідомлювати власні соціальні ролі, аналізувати наслідки своєї поведінки та коригувати її відповідно до соціального контексту. Такий досвід є важливим чинником підвищення рівня соціальної компетентності та адаптивності студентів.

Діяльнісний підхід розглядає розвиток соціального інтелекту як результат активної участі особистості у спільній діяльності та різноманітних соціальних практиках. З позицій цього підходу соціальний інтелект формується не стільки шляхом пасивного засвоєння знань, скільки в процесі практичної взаємодії з іншими людьми, виконання спільних завдань і розв'язання соціально значущих ситуацій. У зв'язку з цим психологічні рекомендації мають бути орієнтовані на залучення студентів до групових форм роботи, тренінгових занять, рольових ігор, дискусій та інших інтерактивних методів навчання, які створюють умови для активного соціального пізнання.

Застосування таких форм роботи сприяє формуванню навичок соціального аналізу, розвитку емоційної регуляції та поведінкової гнучкості, а також підвищенню здатності студентів адаптувати власну поведінку до змінних умов соціальної взаємодії. У процесі спільної діяльності студенти мають змогу відпрацьовувати різні стратегії міжособистісної поведінки, усвідомлювати власні комунікативні стилі та

розширювати репертуар соціальних реакцій, що є важливою умовою розвитку соціального інтелекту.

Важливою психологічною засадою розробки рекомендацій у межах даного дослідження є принцип гендерної чутливості, який передбачає врахування виявлених гендерних особливостей соціального інтелекту студентів без їх ієрархізації або оцінювання. Гендерно чутливий підхід орієнтує на створення таких умов психологічного впливу, які сприяють розвитку соціального інтелекту незалежно від статі, з урахуванням індивідуального досвіду, особистісних характеристик та соціокультурних чинників. Це означає відмову від стереотипного уявлення про «чоловічі» та «жіночі» моделі соціальної поведінки й зосередження уваги на розвитку універсальних соціально-психологічних компетентностей.

Окрім зазначених підходів, розробка психологічних рекомендацій ґрунтується на принципах наукової обґрунтованості, системності, практичної доцільності та етичності. Наукова обґрунтованість передбачає опору на сучасні теоретичні положення психологічної науки та результати емпіричного дослідження; системність – узгодженість рекомендацій між собою та їх спрямованість на розвиток усіх структурних компонентів соціального інтелекту; практична доцільність – можливість їх реального впровадження в умовах закладу вищої освіти; етичність – дотримання принципів поваги до особистості, добровільності та психологічної безпеки.

Рекомендації мають бути спрямовані не лише на корекцію виявлених труднощів у соціальній взаємодії, а й на підтримку особистісного розвитку студентів, підвищення рівня їх соціальної адаптації, формування психологічної зрілості та збереження психологічного благополуччя в процесі навчання. Такий підхід дозволяє розглядати розвиток соціального інтелекту як ресурс особистісного та професійного становлення студентської молоді.

Таким чином, психологічні засади розробки рекомендацій у межах даного дослідження визначають цілісну концептуальну рамку прикладного розділу

магістерської роботи та забезпечують логічний і методологічний зв'язок між теоретичними положеннями, емпіричними результатами й практичними заходами, спрямованими на розвиток соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей.

3.2. Рекомендації для розвитку соціального інтелекту студентів

Розробка психологічних рекомендацій для розвитку соціального інтелекту студентів ґрунтується на результатах емпіричного дослідження, які засвідчили наявність як спільних закономірностей, так і гендерної специфіки у прояві його когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів. Отримані дані свідчать, що для більшості студентів характерний середній рівень розвитку соціального інтелекту, що, з одного боку, забезпечує базову ефективність міжособистісної взаємодії, а з іншого – вказує на наявність значного потенціалу для подальшого особистісного зростання. У цьому контексті психологічні рекомендації мають бути спрямовані не лише на корекцію окремих труднощів, а й на стимулювання розвитку соціального інтелекту як цілісного особистісного ресурсу.

Важливим напрямом психологічної роботи є розвиток когнітивного компонента соціального інтелекту, що забезпечує здатність студентів адекватно аналізувати соціальні ситуації, розуміти логіку міжособистісних взаємодій та прогнозувати поведінку інших людей. З огляду на результати дослідження, доцільним є створення умов для формування соціальної рефлексії, розвитку навичок соціального аналізу та усвідомленого осмислення соціальних ролей і норм. Це може реалізовуватися через систематичне залучення студентів до обговорення реальних соціальних ситуацій, аналізу міжособистісних труднощів у навчальному середовищі, а також через стимулювання здатності розглядати соціальні події з різних позицій. Такий підхід сприяє формуванню гнучкого соціального мислення та зниженню рівня стереотипного сприймання інших людей.

Розвиток емоційного компонента соціального інтелекту набуває особливої значущості з огляду на виявлені гендерні відмінності у рівнях емоційного інтелекту та емпатії. Психологічні рекомендації в цьому напрямі мають бути спрямовані на формування здатності студентів усвідомлювати власні емоційні стани, розпізнавати емоції інших людей і адекватно регулювати емоційні реакції у процесі міжособистісної взаємодії. Особливу увагу доцільно приділяти розвитку емпатії як механізму глибшого розуміння партнера по спілкуванню та основи конструктивних міжособистісних стосунків. Формування емоційної чутливості має здійснюватися в умовах психологічної безпеки, що дозволяє студентам відкрито виражати емоції та осмислювати власний емоційний досвід без страху негативної оцінки.

Не менш важливим є розвиток поведінкового компонента соціального інтелекту, який відображає здатність особистості реалізовувати соціально-пізнавальні та емоційні ресурси у реальній комунікативній практиці. Результати дослідження засвідчили, що рівень комунікативної толерантності у студентів здебільшого є середнім, що вказує на загальну готовність до соціальної взаємодії, але водночас може супроводжуватися труднощами у складних або конфліктних ситуаціях. У зв'язку з цим психологічні рекомендації мають бути спрямовані на формування навичок конструктивного спілкування, розвитку толерантного ставлення до індивідуальних відмінностей та підвищення соціальної відповідальності у міжособистісних контактах. Важливим аспектом є також розвиток здатності усвідомлювати наслідки власної поведінки та регулювати комунікативні реакції відповідно до соціального контексту.

З урахуванням виявлених гендерних особливостей соціального інтелекту психологічні рекомендації мають реалізовуватися в межах гендерно чутливого підходу, який передбачає відмову від ієрархізації та оцінювання особистісних характеристик за ознакою статі. Такий підхід орієнтує на створення умов для гармонійного розвитку як когнітивних, так і емоційно-поведінкових складових соціального інтелекту у студентів обох статей, з урахуванням їх індивідуального

досвіду та особистісних ресурсів. Важливою умовою ефективності рекомендацій є спрямованість на подолання обмежувального впливу гендерних стереотипів і формування гнучких моделей соціальної поведінки.

Таким чином, запропоновані психологічні рекомендації мають комплексний характер і спрямовані на цілісний розвиток соціального інтелекту студентів у когнітивному, емоційному та поведінковому вимірах. Їх реалізація сприятиме підвищенню рівня соціальної компетентності, гармонізації міжособистісних стосунків, зростанню психологічної зрілості та адаптивності студентів у навчальному й соціальному середовищі. Запропонований підхід забезпечує зв'язок між теоретичними положеннями, емпіричними результатами та практичними завданнями психологічної роботи зі студентською молоддю.

3.3. Рекомендації для практичних психологів і закладів вищої освіти

Результати проведеного дослідження засвідчили, що соціальний інтелект студентів є важливим психологічним ресурсом, який безпосередньо впливає на ефективність міжособистісної взаємодії, соціальну адаптацію та психологічне благополуччя в умовах освітнього середовища. У зв'язку з цим актуальним є впровадження системи психологічної підтримки, спрямованої на розвиток соціального інтелекту студентів, у практичну діяльність психологів закладів вищої освіти та організацію освітнього процесу в цілому.

Для практичних психологів закладів вищої освіти доцільним є використання результатів дослідження як діагностичного орієнтира для виявлення особливостей соціального інтелекту студентів на різних етапах їх навчання. Проведення первинної та періодичної психодіагностики дозволяє своєчасно визначати труднощі у соціальному пізнанні, емоційній регуляції та комунікативній поведінці, а також враховувати гендерні особливості прояву цих характеристик у процесі індивідуального та групового психологічного супроводу. Особливої уваги

потребують студенти з низьким рівнем соціального інтелекту та комунікативної толерантності, оскільки саме вони можуть відчувати підвищені труднощі у міжособистісних стосунках і соціальній адаптації.

У практичній діяльності психологів доцільно орієнтуватися на комплексний підхід до розвитку соціального інтелекту, поєднуючи роботу з когнітивними, емоційними та поведінковими аспектами особистості. Психологічна підтримка має бути спрямована не лише на подолання наявних труднощів, а й на формування соціально-психологічних ресурсів студентів, розвиток рефлексії, емпатії, емоційної саморегуляції та навичок конструктивної комунікації. Важливим є створення умов для усвідомлення студентами власних комунікативних стилів і поведінкових стратегій у соціальній взаємодії.

Для закладів вищої освіти результати проведеного дослідження можуть бути використані як науково обґрунтоване підґрунтя для вдосконалення освітнього середовища та системи психолого-педагогічного супроводу студентської молоді. Отримані емпіричні дані дозволяють більш чітко визначити психологічні умови, за яких відбувається ефективний розвиток соціального інтелекту студентів, а також врахувати гендерні особливості його прояву в процесі організації навчальної та позанавчальної діяльності. У цьому контексті доцільним є цілеспрямоване інтегрування елементів розвитку соціального інтелекту в освітній процес через зміст навчальних дисциплін, тренінгові курси, факультативні заняття, кураторські години та різноманітні форми позааудиторної роботи.

Такий підхід сприятиме формуванню у студентів соціальної компетентності як важливої складової професійної підготовки, розвитку відповідальності за власну поведінку в міжособистісній взаємодії, а також здатності до ефективної комунікації в академічному та майбутньому професійному середовищі. Систематичне включення соціально-психологічних компонентів у освітній процес дозволяє не лише підвищити рівень соціального інтелекту студентів, а й створити умови для

формування зрілих моделей соціальної поведінки, що відповідають сучасним вимогам суспільства та ринку праці.

Особливу увагу закладам вищої освіти доцільно приділяти створенню психологічно безпечного та гендерно чутливого освітнього середовища, яке не відтворює жорсткі або обмежувальні гендерні стереотипи, а, навпаки, сприяє розвитку індивідуального потенціалу кожного студента. Гендерно чутливе освітнє середовище передбачає повагу до різноманітності стилів соціальної взаємодії, визнання цінності індивідуальних відмінностей і забезпечення рівних можливостей для особистісного та професійного самовираження. Організація освітнього процесу в такому середовищі має орієнтуватися на заохочення толерантності, взаємоповаги, відкритого діалогу та конструктивного розв'язання міжособистісних суперечностей між усіма учасниками освітнього процесу.

Важливим напрямом роботи закладів вищої освіти є також підвищення психологічної компетентності викладачів і кураторів академічних груп у питаннях розвитку соціального інтелекту та врахування гендерних особливостей студентів. Обізнаність педагогічного персоналу з психологічними механізмами формування соціального інтелекту дозволяє більш ефективно організовувати навчальну взаємодію, своєчасно виявляти труднощі в міжособистісних стосунках студентів і створювати умови для їх конструктивного подолання. У цьому контексті особливого значення набуває налагодження системної співпраці між практичними психологами та педагогічним колективом, що забезпечує цілісний і скоординований підхід до психологічного супроводу студентської молоді.

Співпраця психологічної служби закладу вищої освіти з адміністрацією, викладачами та кураторами сприяє підвищенню ефективності профілактичної, консультативної та просвітницької роботи, а також створенню сприятливого соціально-психологічного клімату в студентських колективах. Такий комплексний підхід дозволяє розглядати розвиток соціального інтелекту не як ізольоване завдання

психологічної служби, а як складову загальної стратегії особистісного й професійного становлення студентів.

Таким чином, реалізація запропонованих рекомендацій у діяльності практичних психологів і закладів вищої освіти сприятиме створенню умов для гармонійного розвитку соціального інтелекту студентів, підвищенню рівня їх соціальної адаптації та психологічного благополуччя, а також формуванню соціально зрілої, толерантної та соціально компетентної особистості майбутнього фахівця. Запропонований підхід підкреслює важливість інтеграції психологічних знань у систему вищої освіти та розширює можливості практичного застосування результатів проведеного дослідження.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі магістерської роботи було обґрунтовано та систематизовано психологічні рекомендації, спрямовані на розвиток соціального інтелекту студентів з урахуванням виявлених гендерних особливостей його структурних компонентів. Розробка рекомендацій здійснювалася на основі сучасних теоретичних підходів до розуміння соціального інтелекту та результатів емпіричного дослідження, що забезпечило їх наукову обґрунтованість і практичну значущість.

Визначено психологічні засади розробки рекомендацій, які базуються на положеннях особистісно орієнтованого, соціально-психологічного та діяльнісного підходів, а також на принципах гендерної чутливості, системності та етичності психологічного впливу. Соціальний інтелект розглянуто як цілісне багатокomпонентне утворення, розвиток якого потребує комплексного підходу та врахування індивідуальних і соціокультурних чинників.

Запропоновано рекомендації для розвитку соціального інтелекту студентів, спрямовані на вдосконалення когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Наголошено на важливості розвитку соціального мислення, емоційної

чутливості, емпатії, емоційної саморегуляції та комунікативної толерантності як ключових умов ефективної міжособистісної взаємодії. Запропоновані рекомендації орієнтовані не лише на подолання виявлених труднощів, а й на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та формування соціально зрілих моделей поведінки.

Акцентовано увагу на практичному застосуванні результатів дослідження в діяльності практичних психологів і закладів вищої освіти. Підкреслено доцільність інтеграції психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту в освітній процес, створення психологічно безпечного та гендерно чутливого освітнього середовища, а також налагодження взаємодії між психологічною службою та педагогічним колективом.

Таким чином, третій розділ магістерської роботи демонструє прикладну цінність проведеного дослідження та підтверджує можливість використання отриманих результатів у практиці психологічного супроводу студентської молоді. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню рівня соціального інтелекту студентів, гармонізації міжособистісних стосунків, зростанню психологічного благополуччя та формуванню соціально компетентної особистості майбутнього фахівця.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження проблеми гендерних характеристик соціального інтелекту студентів, що дозволило розкрити як теоретичні засади вивчення даного феномену, так і особливості його прояву в юнацькому та студентському віці, а також окреслити практичні шляхи його розвитку в умовах закладів вищої освіти.

Відповідно до першого завдання було здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення соціального інтелекту та гендерних відмінностей у сучасній психології. У ході аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел встановлено, що соціальний інтелект у сучасному психологічному дискурсі розглядається як складне багатокomпонентне утворення, яке інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові процеси та забезпечує ефективність соціального пізнання, міжособистісної взаємодії й соціальної адаптації особистості. З'ясовано, що гендер у психології трактується переважно як соціально-психологічний феномен, сформований у процесі соціалізації та пов'язаний із системою соціальних ролей, норм і очікувань. Теоретичний аналіз дозволив обґрунтувати доцільність розгляду соціального інтелекту в гендерному контексті та визначити методологічні підходи, які стали основою емпіричного дослідження.

Реалізація другого завдання передбачала емпіричне дослідження рівня та структурних компонентів соціального інтелекту студентів з урахуванням гендерних особливостей. У ході емпіричного дослідження, проведеного на вибірці студентів юнацького віку, було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволили всебічно оцінити когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти соціального інтелекту. Отримані результати засвідчили, що для більшості студентів характерний середній рівень розвитку соціального інтелекту, що свідчить про достатню сформованість базових навичок соціального пізнання та взаємодії,

водночас вказуючи на значний потенціал для подальшого розвитку даної якості в умовах освітнього середовища.

У межах третього завдання було визначено та проаналізовано гендерні відмінності у показниках соціального інтелекту студентів на основі результатів емпіричного дослідження. Порівняльний аналіз засвідчив наявність помірно виражених, але статистично та психологічно значущих гендерних відмінностей у структурних компонентах соціального інтелекту. Зокрема, встановлено, що у студенток більш вираженими є емоційний і поведінковий компоненти соціального інтелекту, що проявляється у вищих показниках емоційної чутливості, емпатії та комунікативної толерантності. У студентів-чоловіків переважає середній рівень розвитку зазначених характеристик, а в окремих випадках спостерігаються труднощі в емоційній регуляції та міжособистісній взаємодії. Водночас когнітивний компонент соціального інтелекту характеризується відносною збалансованістю показників у представників обох статей, що свідчить про спільні закономірності соціального пізнання у студентському віці. Виявлені відмінності мають імовірнісний характер і значною мірою зумовлені особливостями соціалізації та соціокультурного контексту.

Четверте завдання полягало в розробці психологічних рекомендацій щодо розвитку соціального інтелекту студентів з урахуванням виявлених гендерних характеристик. На основі теоретичних положень і результатів емпіричного дослідження було сформульовано систему рекомендацій, спрямованих на розвиток когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів соціального інтелекту. Запропоновані рекомендації орієнтовані як на студентів, так і на практичних психологів та заклади вищої освіти й ґрунтуються на принципах системності, гендерної чутливості, наукової обґрунтованості та етичності. Їх реалізація сприятиме підвищенню рівня соціальної компетентності студентів, гармонізації міжособистісних стосунків і формуванню психологічно зрілої особистості майбутнього фахівця.

Таким чином, результати магістерської роботи підтвердили актуальність і наукову доцільність дослідження гендерних характеристик соціального інтелекту студентів, розширили уявлення про особливості його прояву в юнацькому віці та продемонстрували можливості практичного застосування отриманих даних у системі психологічного супроводу студентської молоді. Проведене дослідження має теоретичну та практичну значущість і створює передумови для подальших наукових розвідок, спрямованих на поглиблене вивчення соціального інтелекту в різних соціально-вікових і професійних групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти і науки : навч. посіб. Київ : Знання України, 2008. 480 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
3. Бондарчук О. І. Психологія управління персоналом. Київ : Либідь, 2016. 384 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика особистості. Київ : Здоров'я, 2010. 320с.
5. Васильєв С. В. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2014. 352 с.
6. Власенко О. М. Соціальна компетентність особистості : психологічні аспекти. Київ : Інтерсервіс, 2017. 280 с.
7. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 304 с.
8. Гуменюк О. Є. Психологія розвитку особистості. Київ : Либідь, 2015. 416с.
9. Дуткевич Т. В. Вікова психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 360 с.
10. Єрмолаєва М. В. Соціалізація особистості в сучасному суспільстві. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 228 с.
11. Зливков В. Л. Психологія ідентичності. Київ : Педагогічна думка, 2014. 248 с.
12. Ільїн Є. П. Психологія спілкування та міжособистісних відносин. Київ : Професіонал, 2016. 384 с.
13. Карамушка Л. М. Психологія управління. Київ : Либідь, 2010. 424 с.

14. Кікінежді О. М. Гендерна соціалізація особистості. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 272 с.
15. Кокун О. М. Психологія професійного становлення особистості. Київ : Інтерсервіс, 2015. 304 с.
16. Костюк Г. С. Психологія особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 528с.
17. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : КММ, 2006. 240с.
18. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 544 с.
19. Москалець В. П. Психологія особистості. Київ : Академвидав, 2013. 368с.
20. Мусіяка І. В. Соціально-психологічні аспекти комунікативної взаємодії. Київ : НПУ, 2018. 212 с.
21. Нечепоренко Л. С. Соціальна психологія. Харків : Фоліо, 2011. 320 с.
22. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2010. 448 с.
23. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації. Київ : Либідь, 2015. 320 с.
24. Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ : Кондор, 2016. 468 с.
25. Пенькова О. І. Соціальний інтелект у структурі особистості. Київ : Інтерсервіс, 2019. 196 с.
26. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості. Київ : Наш час, 2011. 288 с.
27. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості. Київ : ІПППО, 2008. 424 с.
28. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки. Київ : Академвидав, 2014. 256 с.
29. Скрипченко О. В. Загальна психологія. Київ : Либідь, 2009. 464 с.

30. Слюсаревський М. М. Соціальна психологія особистості. Київ : Наукова думка, 2012. 360 с.
31. Татенко В. О. Соціальна психологія особистості. Київ : Либідь, 2006. 432с.
32. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
33. Хомуленко Т. Б. Психологія міжособистісних відносин. Харків : ХНУ, 2017. 240 с.
34. Чепелева Н. В. Психологія особистісного смислу. Київ : Міленіум, 2014. 304 с.
35. Чебикін О. Я. Психологія емоційної регуляції. Київ : Освіта України, 2008. 280 с.
36. Швалб Ю. М. Соціальна ідентичність особистості. Київ : Інтерсервіс, 2016. 232 с.
37. Яременко В. В. Психологія соціальної поведінки. Київ : Либідь, 2015. 312 с.
38. Яценко Т. С. Психологія особистісного розвитку. Київ : Освіта України, 2013. 352 с.
39. Балинська М. О. Гендерні особливості міжособистісної взаємодії студентів. Київ : НПУ, 2020. 184 с.
40. Волинець Н. В. Соціальний інтелект як чинник адаптації студентської молоді. Київ : Інтерсервіс, 2019. 168 с.
41. Головіна О. О. Гендерні стереотипи у студентському середовищі. Харків : ХНПУ, 2018. 192 с.
42. Кравченко Л. М. Соціально-психологічні аспекти гендерної ідентичності. Київ : Освіта України, 2017. 216 с.
43. Мельник І. В. Психологія соціального пізнання. Київ : Кондор, 2016. 304с.

44. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект і соціальна поведінка. Київ : Либідь, 2008. 240 с.
45. Петренко О. М. Гендерні аспекти комунікативної поведінки. Київ : Інтерсервіс, 2018. 204 с.
46. Романенко О. В. Соціально-психологічні чинники розвитку особистості. Київ : Академвидав, 2015. 296 с.
47. Семиченко В. А. Психологія діяльності та спілкування. Київ : Либідь, 2004. 384 с.
48. Соколовська І. М. Соціальний інтелект у юнацькому віці. Київ : НПУ, 2021. 176 с.
49. Шевченко Н. Ф. Гендерні особливості соціальної поведінки. Київ : Освіта України, 2016. 224 с.
50. Юрченко О. В. Психологічні механізми соціальної адаптації молоді. Київ : Академвидав, 2019. 260 с.
51. Bandura A. Social foundations of thought and action : a social cognitive theory. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1986. 617 p.
52. Bar-On R. Emotional intelligence : an integral part of positive psychology. New York : Springer, 2006. 312 p.
53. Berger P. L., Luckmann T. The social construction of reality. New York : Anchor Books, 1966. 249 p.
54. Bem S. L. Gender schema theory : a cognitive account of sex typing. Psychological Review. 1981. Vol. 88. P. 354–364.
55. Bem S. L. The lenses of gender : transforming the debate on sexual inequality. New Haven : Yale University Press, 1993. 256 p.
56. Cantor N., Kihlstrom J. F. Personality and social intelligence. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1987. 352 p.
57. Coleman J. C. The nature of adolescence. New York : Routledge, 2011. 272p.

58. Erikson E. H. Identity : youth and crisis. New York : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
59. Gardner H. Frames of mind : the theory of multiple intelligences. New York : Basic Books, 1983. 440 p.
60. Gilligan C. In a different voice : psychological theory and women's development. Cambridge : Harvard University Press, 1982. 184 p.
61. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
62. Guilford J. P. The nature of human intelligence. New York : McGraw-Hill, 1967. 538 p.
63. Harter S. The construction of the self : developmental and sociocultural foundations. New York : Guilford Press, 2012. 428 p.
64. Havighurst R. J. Developmental tasks and education. New York : McKay, 1972. 119 p.
65. Kihlstrom J. F., Cantor N. Social intelligence. Handbook of intelligence. New York : Cambridge University Press, 2000. P. 359–379.
66. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer, 1984. 445 p.
67. Mayer J. D., Salovey P. Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality. 1990. Vol. 9. P. 185–211.
68. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional intelligence : new ability or eclectic traits? American Psychologist. 2008. Vol. 63. P. 503–517.
69. Mischel W. Personality and assessment. New York : Wiley, 1968. 365 p.
70. Noddings N. Caring : a feminine approach to ethics and moral education. Berkeley : University of California Press, 1984. 220 p.
71. Santrock J. W. Adolescence. New York : McGraw-Hill, 2018. 592 p.
72. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence and social intelligence. New York : Basic Books, 2004. 304 p.

73. Sternberg R. J. Practical intelligence in everyday life. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 358 p.
74. Sternberg R. J. Intelligence, competence, and expertise. New York : Springer, 1996. 386 p.
75. Taylor S. E., Peplau L. A., Sears D. O. Social psychology. New York : Pearson, 2015. 704 p.
76. Thorndike E. L. Intelligence and its uses. Harper's Magazine. 1920. Vol. 140. P. 227–235.
77. Turner J. C. Social identity and intergroup relations. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 304 p.
78. West C., Zimmerman D. H. Doing gender. Gender & Society. 1987. Vol. 1. P. 125–151.
79. Wentzel K. R., Wigfield A. Handbook of motivation at school. New York : Routledge, 2009. 592 p.
80. Zimbardo P. G., Gerrig R. J. Psychology and life. Boston : Pearson, 2014. 768p.